

PÁL JUDIT

Választók, választási részvétel és választói magatartás Székelyföldön a dualizmus korában

Az erdélyi választójog sajátosságai és a választókerületek átalakulása

Írásom egy sajátos régió, a Székelyföld választóit, a választási részvételt és választói magatartást vizsgálja a dualizmus korában. Mivel a tanulmány egy nagyobb kutatás része,¹ a dualizmus kori székelyföldi képviselők mint politikai eliteszoport jellemzőit vizsgálva ezzel összefüggésben a választókra és a választásokra is kitértem, hiszen éppen a választásra jogosultak száma és összetétele képezte a régió egyik sajátosságát. Terjedelmi korlátok miatt a jelen tanulmányban mindössze az országgyűlési képviselők helyi és pártkötődését elemzem, hiszen ezek állnak szorosabb összefüggésben a választói magatartással.

A magyar választási törvényt a kiegyezés, illetve Erdély és Magyarország uniójának újbóli életbejuttatása nyomán nem terjesztették ki Erdélyre, itt – elsősorban nemzetiségi okokból – meghagyták az 1848-as erdélyi törvényt, amely magasabb cenzust írt elő, azaz a szegényebb tartományban a magyarországinál magasabb vagyoni követelményt támasztott a potenciális választókkal szemben.² Az 1868:XLIII. uniós törvény is megerősítette ezt a helyzetet a román képviselők heves tiltakozása ellenére. A románok által amúgy renegátnak tartott Iosif Hossu (Hosszú József) kormánypárti román képviselő éppen a teljes unió és a jogegyenlőség nevében nyújtott be egy törvényjavaslatot a magyar választási törvény kiterjesztésére Erdély területére is. A törvényjavaslat vitája során ugyancsak az erdélyi választási törvény visszasságait ostromozta Alexandru Bohățiel képviselő, naszói főkapitány, aki

¹ Az adatgyűjtést a CNCS-UEFISCDI (Románia), PN-II-PCE-2011-3-0040 projekt keretében végeztem („The Political Elite from Transylvania, 1867–1918”), a feldolgozáshoz az OTKA „A dualizmus kori magyar országgyűlések tagjainak feltárása és társadalomtörténeti elemzése” (112429) című pályázata nyújtott támogatást. Ezúttal is köszönöm Székely István Gergő politológus kolléga figyelmes lektorálását és tanácsait.

² A cenzusba (Erdélyben 8 forint) a fej- és pótlékadó kivételével minden egyenes adó beleszámított. Magyarországon 1874 előtt a vagyonhoz kötötték a választójogot: városban 300 ezüst forint értékű ingatlanhoz, vidéken legalább ¼ úrbéri telekhez. Boros Zsuzsanna – Szabó Dániel: *Parlamentarizmus Magyarországon (1867–1944)*. Budapest, 1999. 126–128. Az erdélyi választójogra lásd még: Szász Zoltán: *Politikai élet és nemzetiségi kérdés a dualizmus korában*. In: Köpeczi Béla (főszerk.): *Erdély története három kötetben. III.* Budapest, 1987. 1630–1633.; Ruszoly József: *Az országgyűlési népképviselői választójog sajátosságai Erdélyben. Az 1848:II. (kolozsvári) tc. létrejötté*. In: uő: *Újabb magyar alkotmánytörténet 1848–1949. Válogatott tanulmányok*. Budapest, 2002. 67–83.; Pap József: *A választójog és a választókerületi beosztás problematikája Erdélyben (1848–1875)*. In: uő: *Tanulmányok a dualizmus kori magyar parlamentarizmus történetéből*. Budapest–Eger, 2014. 239–269.

szerint a törvény sérti a jogegyenlőség elvét, hiszen a Székelyföldön gyakorlatilag általános választójogot ad.³

A választójog Erdélyben tehát szűkebb volt, mint a Királyhágó másik oldalán, így a választók jelentős része „régí jogon”, azaz egykori nemesi kiváltsága jogán választott. 1848-ban ugyanis mindenkinek meghagyták választójogát, aki már 1848 előtt bírt ezzel. Ezt az elvet a nemeseken kívül a szabad székelyekre is kiterjesztették, a székelyek így valóban visszakapták egy időre az időközben történelmi mítosszá vált „kollektív nemességet”. Ennek következtében a Székelyföldön a választók túlnyomó többsége „régí jogon” bírt szavazati joggal; a 20. század elején az erdélyi régí jogon szavazók mintegy kétharmada székelyföldi volt. Az erdélyi sajátos intézmény, a „füstök utáni” választójog – azaz a 100 háznál többel bíró községek két, a többiek egy választót állíthattak – éppen ezért a Székelyföldön kisebb szerepet játszott.

Mivel a választókerületek a törvényhatóságok határait képezték le, különösen kezdetben szembeűnő volt ezek óriási aránytalansága, de a helyzet visszássága a korszak végéig fennmaradt. Részben ugyancsak tovább élt az egykori erdélyi taxás helyek kiváltsága,⁴ amelyek még a fejedelemség korából diétai képvisellel rendelkeztek. Ezek között voltak olyan teljesen eljelentéktelenedett és csekély népességű helységek, mint Illyefalva alig több mint ezer vagy Csíkszereda másfélezer lakossal, de szintén közűjuk tartozott Oláhfalva, amely tulajdonképpen két önálló faluból állt. Amíg a kiegyezés utáni első választáson Csíkszéken a két kerűletben hatezer, illetve hétezer választó volt, addig Csíkszeredában 223, Illyefalván pedig 247. A kis városi választókerűleteket, az erdélyi „rotten borough”-kat a kormánypárt „jutalomként” osztogatta fontosabb jelöltjei között.⁵

A választókerűletek aránytalansága a városi szavazóknak kedvezett, az ő szavazatuk így jóval többet ért, mint vidéki társaiké. Az erdélyi városi kerűletekben átlagban mintegy négy és félezer, a székely székekben pedig több mint 41 ezer lakosra jutott egy képviselő. A „rotten borough”-k képviselleti jogának meghagyásában már a kortársak is részben a magyarok képviselétének, részben a kormánypárt erősítésének szándékát látták. A képlet azonban korántsem ilyen egyszerű. A pártpreferenciákról alább még esik szó, a magyar etnikum felűlreprezentáltsága – a románokkal szemben – azonban csak részben érvényesűlt. Legjobb helyzetben a szász székek voltak, ott átlag 16 ezer lakos esett egy-egy választókerűletre. Erdélyben tehát a jobb anyagi helyzetben levő szászok voltak leginkább felűlreprezentálva, a románok pedig egyértelműen alűlreprezentálva. Míg a százezer városi lakos 23, addig az 1,2 millió vármegyei csak 20 képviselőt választhatott. A vármegyekben – ahol a 20. század eleji adatok szerint Kolozs és Torda-Aranyos megyék kivételével a román szavazók voltak többségben – 65 ezer lakosra jutott egy képviselő. A régí jogon szavazók fogyásával együtt a Székelyföld egyre hátrányosabb helyzetbe került: a 20. század elején például Csík, Háromszék és Udvarhely vármegyekben kétszer annyi lakosra jutott egy képviselő, mint a

³ Az 1865. dec. 10-dikére hirdett országgyűlés képviselőházának naplója (a továbbiakban: KN). Szerk. Greguss Ágost. Pest, 1868. 10. köt. 1868. nov. 14. ülés, 303; 11. köt. CCCXXX. ülés, 1868. dec. 1. 249.

⁴ A taxás helyek a fejedelemség korától olyan, a Királyföldön kívűli széles kiváltságokkal felruházott telepűlések voltak, amelyek az adót egy összegben fizették, és a diétán is képviseltették magukat. Pál Judit: *Városfejlődés a Székelyföldön 1750–1914*. Csíkszereda, 2003. 16.

⁵ Lásd: Pál Judit: *Polgárok vagy politikusok? Az erdélyi városok országgyűlési képvisellete a kiegyezés után*. In: H. Németh István – Szívós Erika – Tóth Árpád (szerk.): *A város és társadalma*. Tanulmányok Bácskai Vera tiszteletére. A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesűlet 2010. évi, Kőszegen megrendezett konferenciájának kötete. Budapest, 2011. 346–360.

román lakosságú Hunyad vármegyében. A Székelyföldön 1405, a nem magyar vidékeken pedig átlag 841 szavazó volt egy választókerületben.⁶

A kiegyezés után még egy évtizedig – korábban – mindegyik szék két-két képviselőt küldött az országgyűlésbe, a kis Aranyosszék ugyanúgy, mint a népesebb székek. Az egykori kiváltságos települések, úgynevezett taxás helyek külön képviseltették magukat. Az 1876. évi nagy közigazgatási területrendezés nyomán átalakították a választókerületeket is. Az 1877:X. törvény értelmében az egykori taxás helyek egy részének megszűnt önálló választókerületi státusza. Az újraszabályozás nyomán – akárcsak korábban – Marosvásárhely két képviselőt küldhetett a parlamentbe, míg Bereck, Kézdivásárhely, Oláhfalu, Sepsiszentgyörgy és Székelyudvarhely egy-egy képviselőt, megszűnt viszont a két legkisebb egykori taxás hely, Csíkszereda és Illyefalva önálló választókerületi státusza. Csíkszereda Csík vármegyével, Illyefalva Háromszék vármegyével egyesült, de megmaradtak választókerületi székhelynek. A parlamenti vita során Oláhfalu státuszát is sok támadás érte. Többen kifogásolták, hogy a törvényjavaslat nem következetes, megakad félúton, ahelyett, hogy teljesen felszámolná ezeket a kis választókerületeket. A szász képviselők azt kifogásolták, hogy amíg a szász székek és azok központjai elvesztették képviselői jogukat, a történelmi hagyományra hivatkozva néhány kisebb erdélyi városnak – egykori taxás helynek – meghagyták azt, pedig ezek a szász városoknál sokkal kevésbé bírtak városi jelleggel.⁷ A vita során Tisza Kálmán miniszterelnök és belügyminiszter többször is felszólalt az eredeti javaslat megtartása mellett, többek között Székelyudvarhely és Oláhfalu külön választókerületi státusa érdekében.⁸

A kiegyezés után az 1848-as törvények alapján az erdélyi törvényhatóságok 75 képviselőt küldtek a parlamentbe (ebből 23 a városokat képviselte), egynegyedüket a székelyföldi választókerületekből. 1878 előtt 10, utána 15 székelyföldi vidéki választókerület létezett. Ehhez járult még 1878 előtt kilenc, utána hét városi választókerület (Marosvásárhely végig két képviselőt választott). A székelyföldi választókerületek száma tehát az 1877:X. törvény nyomán összességében hárommal nőtt. Az új beosztás szerint elsőként 1878-ban tartottak általános választást.

Az adatok feldolgozását megnehezíti, hogy 1878-tól nemcsak a választókerületek száma változott meg, de többnyire azok határai is. Ráadásul az 1876. évi közigazgatási területrendezés felszámolta a székeket, és a helyükben újonnan létrehozott vármegyékhez – Csík kivételével – az egykori szék területe mellett több-kevesebb vármegyei területet is odacsatoltak. A választókerületek átalakulása tehát nehézséget okoz az adatok értékelésénél (például a folytonosság kérdésénél vagy a városi és széki/megyei kerületek közti különbségek feltérképezésénél). Ugyancsak problémát jelent a városi és széki/megyei kerületek együtt való kezelése, hiszen a széki/megyei választókerületekben – különösen a korszak elején – sokkal több választó volt, ráadásul ezek szocioprofessionális jellemzői is eltértek a városi választókerületekétől. Az egykori taxás helyek legtöbbje – mint már erről szó esett – továbbra is megőrizte kiváltságát, jellegük azonban különbözik a széki/vármegyei választókerületektől, így ezekkel a tanulmányban csak érintőlegesen foglalkozom.⁹

⁶ Szász: *Politikai élet*, 1632.

⁷ KN 1875. X. 296.

⁸ KN 1875. X. 319.

⁹ A városi képviselőkre lásd: Pál: *Polgárok vagy politikusok?* In: Pál Judit: *The Representation of Transylvanian Towns in Parliament in the Period 1878–1910*. *Transylvanian Review /Revue de Transylvanie*, vol. 23. (Winter 2013) No. 4. 46–67.; Pál Judit: *Az erdélyi városok képviseletének*

Törvényhatóság	Választókerületek 1877-ig	Képviselők száma	Választókerületek 1878-tól	Képviselők száma
Aranyosszék / Torda-Aranyos vm.	Aranyosszék	2	felvinci	1
Csíkszék / Csík vm.	csíksomlyói (karcfal- vi), gyergyószentmiklósi	2	csíkszeredai, csíkszentmárton, csíkkarcfalvi, gyer- gyószentmiklósi	4
Városi kerület	Csíkszereda	1	-	0
Háromszék vm.	Sepsi- és Miklósvár székek Kézdi- és Orbai szé- kek	2	illyefalvi, kézdivásár- helyi, kovásznai, nagyajtai	4
Városi kerület	Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely, Bereck, Illyefalva	4	Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely, Bereck	3
Marosozsék / Maros-Torda vm.	alsó, felső	2	marosvásárhelyi, ákosfalvi, nyárádszeredai	3
Városi kerület	Marosvásárhely	2	Marosvásárhely	2
Udvarhely(szék)/ vm.		2	oklándi, székelykeresztúri, székelyudvarhelyi	3
Városi kerület	Székelyudvarhely, Oláhfalva	2	Székelyudvarhely, Oláhfalva	2
Összesen		19 (városok nélkül 10)		22 (városok nélkül 15)

1. táblázat

A választókerületek átalakulása

Törvényhatóságokra lebontva a kiegyezés után Háromszék összesen hat képviselőt küldött az országgyűlésbe, ebből maga a szék kettőt. Az egykori taxás helyek, Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely, Bereck és Illyefalva pedig egy-egy városi képviselő küldésére voltak jogosultak. 1878-tól a két széki helyett négy vármegyei választókerület jött létre, nagyjából leképezve a Háromszéket alkotó székek egykori területét, míg a négy városi kerület helyett csak három maradt, Illyefalva ugyanis beolvadt az illyefalvi kerületbe. Háromszékhez került viszont az egykori Felső-Fehér vármegye egy része, így a szék és vármegye között nem teljes a megfelelés. Legkisebb a változás Csík és Udvarhely vármegye esetében, 1878 után az előbbi négy, az utóbbi három választókerületre oszlott, de míg Csíkszereda önálló választókerületi státusza megszűnt, addig Székelyudvarhely és Oláhfalva megőrizte azt, így Udvarhely vármegye területe tulajdonképpen öt kerületre oszlott. Az 1876-ban létesült Maros-Torda vármegyében összesen öt választókerület alakult, de ebből csak három esett nagyjából az egykori Marosozsék területére (a marosvásárhelyi, ákosfalvi és nyárádszeredai), a geryeszegi és szászrégeni kerület korábban Torda megye felső kerületét képezte. Ezen-

átalakulása a kiegyezés után – a képviselők helyi kötődése. In: Őri Péter (szerk.): Szám- (és be-
tűjvetés. Tanulmányok Faragó Tamás tiszteletére. Budapest, 2014. 77–92.

kívül a törvényhatósági jogú városi rangot kapott Marosvásárhely továbbra is két képviselőt küldhetett a parlamentbe. Torda-Aranyos vármegye felvinci választókerülete az egykori Aranyosszék utódjának tekinthető. Az új választókerületek nem képezték le tehát pontosan az egykori Székelyföld határait, de a tárgyalt 15 választókerület területének túlnyomó része korábban a Székelyföldre tartozott.

Az új közigazgatási beosztás és a választókerületek határainak átszabása nem csak a képviselők folytonossága szempontjából okoz komoly gondot. Mivel a dualizmus kori választási statisztikák általában törvényhatóságokként adják meg az adatokat és nem választókerületenként, így az utóbbiakra nézve nehezen használhatók, a törvényhatóságokon belüli különbségek elsikkadnak. Ráadásul főképp Maros-Torda és Torda-Aranyos vármegyék esetében az egykori Székelyföld adatai keverednek az egykori vármegyei területek adataival. A jelen tanulmányban nem próbálkoztam ezek szétválasztásával, a további kutatás során statisztikai módszerekkel lehet majd a becült adatokat összehasonlítani.

A választók

A választóközönség összetételéről hiányosak az adataink, de a korszak elején a túlnyomó többséget az úgynevezett régi jogon szavazók képezték, és a csökkenő tendencia ellenére a 20. század elején is még ők alkották a többséget. Az 1848-as törvényt néhány pontban módosító 1874:XXXIII. törvény vitájában gyakran hivatkoztak a székelyföldi viszonyokra. Az ellenzék ugyan általában botránynosnak találta az erdélyi állapotokat, de Irányi Dániel az általános választójog mellett érvelve utalt a Székelyföld példájára, ahol szerinte – éppen a régi jog következtében – gyakorlatilag megvalósult az általános választójog. Székelyföldön az 1872. évi kimutatás szerint 54 420 választót tartottak nyilván, az új törvénytervezet azonban az egységes 10 forintos adócenzus bevezetése esetén mindössze 13 549 fővel számolt. Orbán Balázs vehemensen védelmébe vette a székelyek szavazati jogát, arra hivatkozva, hogy ők már most kellő értelmi és politikai érettségi szinten állnak, az általános választójogot akkor lehet majd bevezetni, ha mindenhol eljutnak majd a szintre. Ez védhetetlen érvelés volt, amelyet a szász képviselők nem is hagytak szó nélkül. A régi jog fenntartását azonban Tisza Kálmán vagy Szilágyi Dezső is támogatta.¹⁰ Ráadásul a törvény második paragrafusa a régi jog hatályát egészen 1872-ig kiterjesztette, hiszen azt mondta ki, hogy mindazokra vonatkozik, akik a „régii jogosultság alapján 1848. évtől 1872. évig bezárólag készített országgyűlési választói névjegyzékek valamelyikében bennfoglaltatnak”.¹¹

Annak ellenére, hogy még azok is régi jogon szavaztak, akik esetleg más alapon is rendelkezhetek volna szavazati joggal, a fenti adat, valamint a szavazók számának fokozatos csökkenése mutatja a székelyföldi lakosság szegénységét. Háromszék példáján jól érzékelhető, hogy amíg a választókerületek átlagos lakosság száma a népesség növekedésének következtében fokozatosan emelkedett, addig a választók száma folyamatosan csökkent.

¹⁰ KN, 1872. XI. 268. ülés. Lásd Pap: *A választójog és a választókerületi beosztás*, 248–255.

¹¹ Az 1874:XXXIII. tc. 2. paragrafusát lásd: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5645> (2015. nov. 19.)

	<i>A választókerületek átlagos népessége</i>	<i>A választók átlagos száma</i>	<i>A választók aránya</i>
1869	55 275	3 656	6,6%
1880	17 897	1 450	8,1%
1890	18 573	1 134	6,1%
1900	19 542	1 016	5,2%
1907/1908	20 272	844	4,2%

2. táblázat

A választókerületek átlagos népessége és a választók átlagos száma Háromszéken¹³

Mivel a „régijogon” alapuló jogosultság nem volt örökölhető, az illetők kihalásával számuk a 20. század elejére jelentősen csökkent. A probléma főként abból adódott, hogy helyüket a magas census miatt nem volt, ki betöltse, így bár a régi jogon szavazók száma csökkent, arányuk a 20. század elején is még mindig messze meghaladta az országos átlagot. Nemcsak Erdélyben alkották a többséget a többiséget – 1908-ban már az erdélyi régi jogon szavazók több mint kétharmadát (69,8%) tették ki –, hanem összmagyarországi viszonylatban is ők képezték a régi jogon szavazók több mint felét (51,8%).

<i>Jogosultság</i>	<i>Régi jog</i>	<i>Földbir- tok</i>	<i>Házbir- tok</i>	<i>Ház- és földbir- tok együtt</i>	<i>Jövede- lem</i>	<i>Értel- miség</i>	<i>Füstök után</i>
Csik 1890	8 470	19	4	217	357	375	248
1900	6 064	66	23	617	462	545	330
1908	3 967	5	21	503	778	688	248
Arány 1908-ban	63,9%	0,1%	0,3%	8,1%	12,5%	11,1%	4,0%
Háromszék 1890	6 166	246	97	129	641	480	179
1900	4 475	437	129	321	967	596	188
1908	2 650	525	190	416	1 403	544	181
Arány 1908-ban	44,8%	8,9%	3,2%	7,0%	23,8%	9,2%	3,1%
Maros-Torda 1890	5 294	378	81	153	380	566	298
1900	3 704	628	217	236	663	709	340
1908	2 778	690	188	374	856	743	346
Arány 1908-ban	46,5%	11,6%	3,1%	6,3%	14,3%	12,4%	5,8%
Udvarhely 1890	6 833	46	45	71	227	595	98
1900	6 155	118	146	257	504	658	226
1908	4 414	258	168	465	671	723	284
Arány 1908-ban	63,2%	3,7%	2,4%	6,7%	9,6%	10,4%	4,0%

¹³ *Képviselőházi irományok* (a továbbiakban: KI), 1906. 28. köt. 926/1906 sz. 211.; *Az 1869-dik évi magyar országgyűlési képviselő választások eszközzésére összeírt választóknak statisztikai ki-mutatása*. Budapest, 1869.

Hunyad 1890	1 921	2 347	101	237	744	847	497
1900	1 599	5 328	168	261	1 583	937	553
1908	1 265	4 134	258	343	3 396	1 154	572
Arány 1908-ban	11,4%	37,2%	2,3%	3,1%	30,5%	10,4%	5,1%
Erdélyi átlag 1890	38 282	7 344	2 852	4 807	10 861	8 983	3 638
1900	28 600	12 035	3 455	6 580	17 072	10 570	4 030
1908	19 781	12 226	4 247	7 409	25 688	11 783	4 103
Arány 1908-ban	23,2%	14,3%	5,0%	8,7%	30,2%	13,8%	4,8%
Magyaror- szági átlag 1890	61 190	567 196	25 003	4 807	122 919	61 405	3 682
1900	41 041	642 469	40 270	6 580	183 612	70 977	4 060
1908	26 618	704 855	44 268	9 436	247 080	83 209	4 155
Arány 1908-ban	2,4%	62,9%	4,0%	0,8%	22,1%	7,4%	0,4%

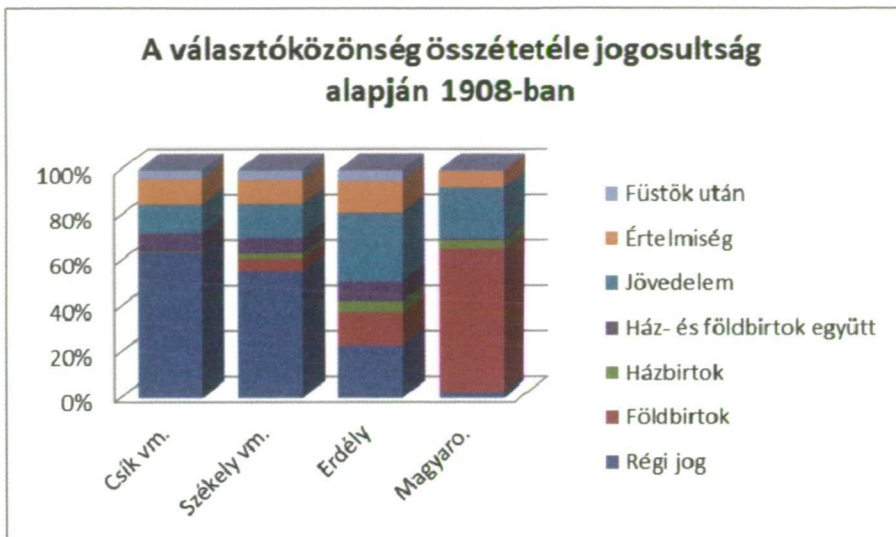
3. táblázat

A választóközönség összetétele jogosultság alapján 1890-ben, 1900-ban és 1908-ban¹⁵

Az eltéréseket jól szemlélteti az alábbi grafikon.¹⁶ Mivel az adatok a vármegyékre és nem választókerületekre vannak megadva, ezért Csík vármegyét választottam összehasonlítási alapul, mert Csík vármegye területe megegyezik az egykori szék területével, másrészt a vármegye kedvezőtlen éghajlati-földrajzi viszonyai és ennek nyomán szegénysége következtében legfrappánsabban mutatja a meglévő különbségeket. Maros-Torda némileg más arányai abból adódnak, hogy a vármegyének az egykori Marosszék csak egy részét képezte, az egykori Torda vármegye felső kerületének nagyrészt román és részben szász lakossága az általános erdélyi viszonyokat képezte le. Torda-Aranyos vármegye esetében a kis Aranyosszék adatai beolvadtak a megyei átlagba. A választójogi törvény Erdélyre nézve kedvezőtlenebb kitételei, a birtokstruktúra és szegénység együttes hatásaként amíg Magyarországon 1908-ban a választók 62,9%-a a földbirtok alapján rendelkezett választójoggal, Csíkban mindössze 0,1%-uk (!) (ház- és földbirtok alapján is csak 8,1%), de Udvarhely megyében és Háromszéken is csak 3,7%-uk, illetve 8,9%-uk.

¹⁵ Az adatok forrása: KI 1906. 28. 926/1906 sz. 214–215. Hunyad vármegyét adatai összehasonlításként szerepelnek.

¹⁶ A négy „székely vármegye” adatai csak tájékoztató jellegűek, az egykori Székelyföldhöz tartozó területeket ugyanis nem tudtam elkülöníteni.

A fent vázolt folyamatok következtében Csíkban és Háromszéken 1880 és 1908 között majdnem felére csökkent a szavazók száma, míg a nagyrészt románok által lakott Hunyad vármegyében ellenkező folyamat játszódott le, a szavazók száma majdnem duplájára nőtt. Ez egyúttal azt is jelentette, hogy a választóknak az össznépszerűséghez viszonyított aránya is fokozatosan csökkent; ha 1890-ig meghaladta az országos átlagot, 1908-ra már jóval az alá csökkent (4,2% az országos 6,2%-kal szemben). Az alábbi két táblázat és a grafikon ezt a folyamatot mutatja.

Év	1880	1890	1900	1905	1908	1908-ban 1880-hoz vi- szonyítva
Csík	12 104	9 690	8 107	6 536	6 210	51,3%
Háromszék	10 151	7 938	7 113	6 214	5 909	58,2%
Maros-Torda	7 366	7 145	6 497	6 283	5 975	81,1%
Udvarhely	10 816	7 915	8 064	7 468	6 983	64,3%
Marosvásárhely	671	792	986	1 331	1 607	239,4%
Székelyföld	41 108	33 480	30 767	27 832	26 684	64,9%
Hunyad	6 157	6 694	10 443	11 957	11 122	180,6%
Erdély	86 259	76 767	82 342	84 295	85 237	98,6%
Magyarország	819 160	846 202	989 009	1 056 818	1 119 621	136,6%

4. táblázat

A választók számának alakulása¹⁸

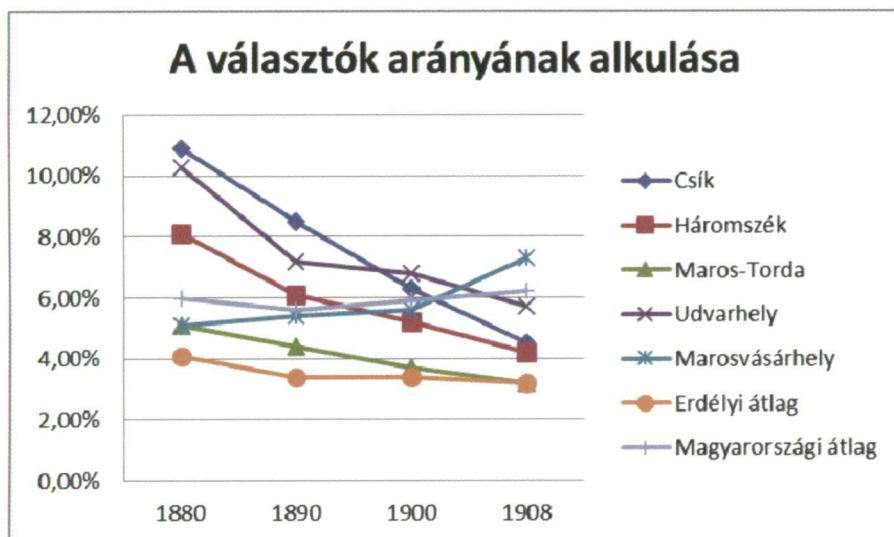
¹⁸ Az adatok forrása: KI 1906. 28. 926/1906 sz. 210–211. A táblázat vármegyénként tartalmazza a választók számát, ezért Marosvásárhely kivételével, amelyik önálló törvényhatóságot képezett, a többi város adatait a megyékkel összesítették.

Év	1880	1890	1900	1908
Csík	10,9%	8,5%	6,3%	4,5%
Háromszék	8,1%	6,1%	5,2%	4,2%
Maros-Torda	5,1%	4,4%	3,7%	3,2%
Udvarhely	10,3%	7,2%	6,8%	5,7%
Marosvásárhely	5,1%	5,4%	5,6%	7,3%
Brassó	4,0%	3,6%	4,1%	4,8%
Hunyad	2,5%	2,5%	3,4%	3,4%
Erdélyi átlag	4,1%	3,4%	3,4%	3,2%
Magyarországi átlag	6,0%	5,6%	5,9%	6,2%

5. táblázat

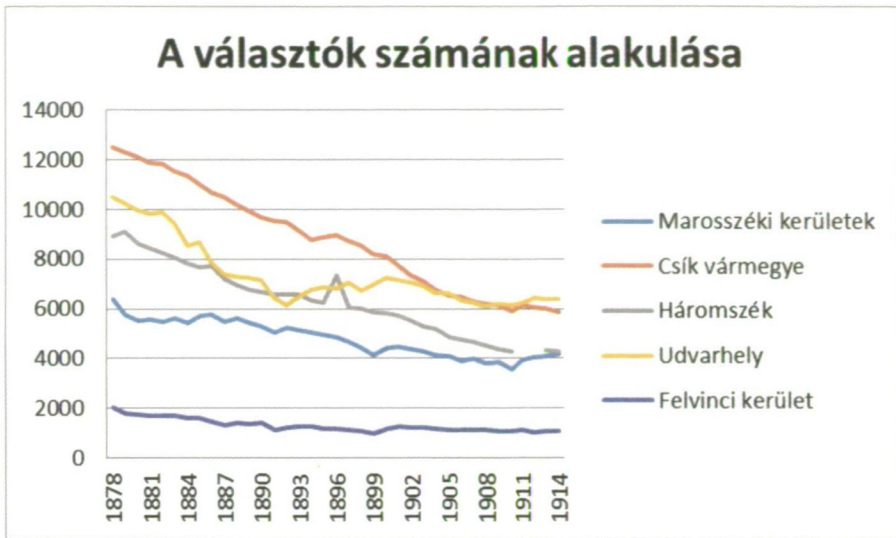
A választók össznépeséghez viszonyított arányának alakulása megyénként

A szászok, románok és magyarok által lakott Brassó vármegye vagy a románok által lakott Hunyad vármegye adatai egyrészt jól mutatják az erdélyi választójog visszasságait, hiszen még a viszonylag gazdag Brassó vármegye növekvő adatai sem érték el a 20. század elejére a magyarországi átlagot, másrészt Székelyföld sajátos, egyedi helyzetét, illetve ennek fokozatos megszűnését is szemléltetik.

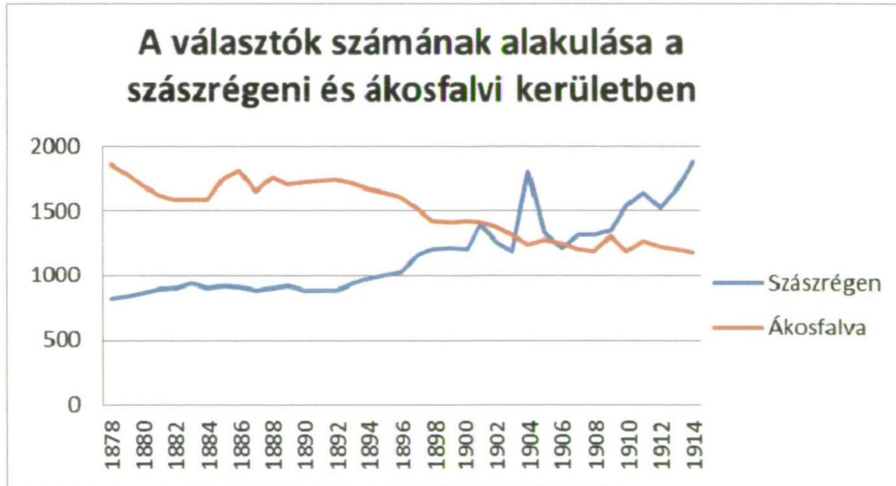

Ha csak a felnőtt férfilakossághoz viszonyítunk, akkor természetesen magasabb arányszámot kapunk, ezek majdnem egyharmada rendelkezett szavazati joggal. Mint fennebb már láttuk, a 20. század elején a Székelyföldön majdnem kétszer annyi szavazó esett átlagban egy választókerületre, mint Erdély nem magyar vidékein. Az alábbi grafikon szemléletesebben mutatja a székelyföldi választókerületekben végbement változásokat.¹⁹

¹⁹ A következő két grafikon forrása: *Sommás kimutatás az ország összes választókerületeiben összeírt országgyűlési képviselőválasztók száma között mutatkozó különbségről és a végleges névjegyzékbe felvett választók számáról*. Budapest, 1878–1916.

Még érzékelhetőbbek a különbségek, ha Maros-Torda vármegye két olyan választókerületét hasonlítjuk össze, amelyek közül az egyik az egykori Székelyföld része, a másik pedig vármegyei terület volt. Az előbbiben (ákosfalvi kerület) kisebb ingadozásokkal ugyan, de csökken a választók száma, míg az utóbbiban (szászrégeni kerület) növekvő tendenciát tapasztalunk.

Szintén a lakosság szegénységét mutatja a birtokstruktúra, valamint a 20. század elején a választójogi reform céljából végzett különböző statisztikai adatgyűjtések eredményei is. A Székelyföldön ekkor 100 holdon felüli birtokon Csíkban 90-en, Háromszéken 128-an, Maros-Torda vármegyében 146-an, Udvarhelyen pedig 67-en gazdálkodtak. Száz koronát meghaladó adót pedig Csíkban 210-en, Háromszéken 561-en, Maros-Torda vármegyében

273-an, Udvarhelyen 225-en, Marosvásárhelyen pedig 315-en fizettek.²⁰ A középiskolát végzettek aránya 2–3% körül mozgott, egyedül Marosvásárhelyen volt magasabb (13,4%), miközben a magyarországi átlag 3,8% volt. Ezek együttesen mind jól mutatják, hogy az általános választójog bevezetésének hiányában a Székelyföldön a választójog igen alacsony szinten maradt, és a különböző választójogi reformjavaslatok sem javítottak volna lényegesen a helyzeten.²¹ A választójog kiterjesztésére pedig főképp a nemzetiségek térnyerésétől való félelem miatt a korszak végéig nem került sor.

Az 1904. március 15-i statisztikai adatfelvétel során kimutatás készült a választókról is.²²

Törvényhatóság	Választók száma	írni-olvasni tud	%	magyar anyanyelvű %
Csík	6 360	3 506	55,1%	97,8%
Háromszék	5 914	4 798	81,1%	97,7%
Maros-Torda	5 803	4 434	76,4%	79,4%
Udvarhely	7 096	5 271	74,3%	97,5%
Marosvásárhely	1 217	1 167	95,9%	96,0%
Összes	26 390	19 176	72,6%	93,5%
Erdély	78 652	56 451	71,8%	54,2%
Magyarország	970 841	778 112	80,1%	56,2%

6. táblázat

A választók írni-olvasni tudása és a magyarok aránya 1904-ben

A választók szerkezetéből adódóan körükben az analfabetizmus alig volt kisebb, mint az őstermelésben tevékenykedő felnőtt férfilakosság körében, ami különösen Csík esetében szembetűnő: 55,1% szemben az őstermelők közötti 48,9%-kal.

Összefoglalva tehát, a székelyföldi választók sajátos csoportot képeztek Magyarországon, miután sikerült a szabad székelyek egykori – de időközben mitikussá vált – kollektív nemességét 1848-ban, majd 1867 után a törvényhozókkal elismertetni. A régi jogon szavazók csoportja a korszak végéig meghatározó maradt – arányuk országos viszonylatban itt volt a legmagasabb –, de a lakosság szegénysége és az erdélyi magasabb cenzus következtében ennek a rétegnek a kihalásával a választók aránya folyamatosan csökkent, és a 20. század elejére már az országos átlag alatt maradt. A székelyföldi választókerületek tehát egyre kevésbé járultak hozzá a magyar választók felülreprezentáltságához. Igaz, a választási rendszer sajátosságai miatt korábban a választók magas aránya azt eredményezte, hogy egy székelyföldi szavazat jóval kevesebbet ért, mint Erdély más részein, hiszen egy képviselőre sokkal több választó jutott.

Választási részvétel

A választók száma és aránya mellett az sem elhanyagolható szempont, hogy a jelentős számú szavazó mennyire volt mobilizálható. A választók mobilizálását illetően a szakirodalom és a sajtó nyújt támpontokat. Kezdetől fogva különbségek mutatkoztak kormánypárt és el-

²⁰ Jövedelmi pótdadó nélkül. KI 1906. 28. 250–251.

²¹ A témáról legújabban: Csik Tamás: *Cenzusok a századelő választójogában és képviselői reformterveiben. Egy statisztika tanulságai (1904)*. Levéltári Szemle, 64. évf. (2014). 3. sz. 19–60.

²² KI 1906. 28. 219.

lenzék között. Míg a kormánypártok általában a szűkebb körű, a helyi elitnek szóló rendezvényeket preferálták, addig az ellenzék előszeretettel vitte ki rendezvényeit a közterekre, s népgyűléseket szervezett.²³ A kormánypárt részéről állandó volt az ellenzéki jelöltek agitációját, választási demagógiáját érő kritika. Az egykori politikai ellenfél, Udvarhelyszék utolsó főkirálybírája és a vármegye első főispánja, id. Daniel Gábor még évtizedek múlva is emlegette Orbán Balázs első sikertelen választási küzdelme kapcsán: „Képviselő-jelöltsége kezdetén hangzatos szavait a követválasztók – kiknek száma a régi jogosultakkal Udvarhelyszéken a 12.000-et meghaladta – elhitték, a többek között azt is, hogy ha képviselőnek választják, nem kell a székelységnek adót fizetni.”²⁴ Daniel szerint, amikor Orbán alulmaradt, vereségét bágyi szolgálójuk is megsiratta, hogy továbbra is adót kell majd fizetni. Önmagában azonban ez még nem volt elég a választási győzelemhez, ahogy ezt Orbán Balázs példája is mutatja: „Ő, ki annyira rajongott a népért, ki a megyei közgyűlésen, ha csak bármi távolról is alkalom kínálkozott, elhúzta a székelység szájánál a mézes madzagot, azt hitte, hogy ezek kevés utánajárással képviselőnek választják szeretete viszonzásául. Épp ezért többször megbukott” – írta róla Daniel.²⁵ 1872-ben a csíkszeredai polgármester a következőképpen indokolta a kormánypárti jelölt visszalépését: „A baloldal három hét lefolyása alatt folytonosan itatás, és soha semmiféle körülmények között el nem érhető biztatásokkal ámitva az értelmetlenebb részt – s látva ezáltal a jobb oldal kisebbségét, óvástétel mellett visszalépett...”²⁶ Béli Gergely, aranyosszéki főkirálybíró ugyanakkor szintén attól tartott, hogy Orbán Balázs, Tisza László vagy más baloldali jelölt fellejtése esetén „nagy hangzatú dictiók s más balpárt által használt ismeretes eszközeik által, melyek a köznép alsóbb osztályaiból való választókra gyűjtőlag szoktak hatni, nagy zavarokat fognak előidézni”.²⁷

A 20. század elején a mobilizációnak már jóval sokrértűbb eszköztára volt, amit röviden az 1910-es Csík vármegyei választások példájával illusztrálok. A sajtó szerepe azáltal is megnőtt, hogy most már minden vidéki városban megjelentek politikai lapok, sok esetben kormánypárti és ellenzéki lapok is, és megnőtt az írástudók száma. Választások előtt gyakoriak voltak a különböző pártrendezvények, ellenzéki népgyűlések, sőt a pártvezérek korteskörútjai is segítettek a helyi jelöltek. Így például 1910-ben Apponyi Albert személyesen ment le Csíkszeredába Kállay Ubul egykori főispán, Kossuth-párti jelölt támogatására. „Agitációs körútján” Apponyit elkísérte a párt több ismert – Erdélyhez is kötődő – személyisége. Apponyi beszédére állítólag háromezres tömeg volt kíváncsi. Ugyanakkor Justh Gyula is a Székelyföldön járt szintén jelöltjei támogatására. A koreográfia hasonló volt: ünnepléses fogadás, népgyűlés szónoklatokkal, zászlókkal, majd díszebéd vagy -vacsora általában valamelyik előkelőbb vendéglőben.²⁸ Csíkkarcfalván a választókerületi Nemzeti Munkapárt ötszáz fős gyűlés keretében alakult meg, amit 350 fős ebéd követett. A párt je-

²³ Gerhard Péter: *A választás topográfija. Az 1878-as pesti országgyűlési-képviselőválasztás korteshadjáratainak térhasználata*. Korall, 12. évf. (2011) 45. sz. (136–161.) 143–145.

²⁴ id. Daniel Gábor: *Udvarhelyszéki életéből*. In: Boros György (szerk.): *Orbán Balázs emléke*. Kolozsvárt, 1890. 11.

²⁵ Daniel: *Udvarhelyszéki életéből*, 11.

²⁶ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (a továbbiakban: MNL MOL) F270 Királyi Biztosság Elnöki iratok, 1872/1030.

²⁷ MNL MOL F270, 1872/481.

²⁸ *Apponyi Albert gróf Csíkszeredában*. Székelység, 6. évf. (1910. ápr. 10.) 15. sz. 2.; *Justh Csíkszeredában*. Székelység, 6. (1910. ápr. 24.) 17. sz. 2.

löttje utána körbejárta a kerület falvait, néhol – a helyi lap szerint – többszázás tömeg, fellobogózott házak és bandérium fogadta.²⁹

A választási előkészületeknek, küzdelmeknek a választójoggal nem rendelkezők is részesei voltak. A Justh-párt állítólag öt-tíz éves gyermekeket is felhasznált az agitációra. Kászonalfaluban a Kossuth-párti jelöltet a „leitatott és fanatizált nép, akik nem is voltak választók”, nem engedték szóhoz jutni.³⁰ A *Székelység* újságírója azon háborgott, hogy Gyergyószentmiklóson a suhancok kifütyülték a munkapárti szavazókat, az asszonyok pedig mellettük elhaladva köpéssel fejezték ki véleményüket. „Nemcsak elv elv ellen, hanem vagyon, tisztesség és bizony néha testi épség ellen is. Általánosságban a kevés intelligenciájú embernek a tulajdonsága az, hogy politikai pártállását, létező, vagy állítólagos meggyőződését azonnal beviszi a társadalomba, a hivatalba, a kaszinóba, az utcára...”³¹

Bár a mobilizáció technikai és a választási részvétel közti kapcsolatot nem tudjuk megragadni, érdekes lehet a választási részvétel alakulásának nyomon követése. Erre nézve főleg a korszak elejéről igen hiányosak az adataink,³² de két adatsorral valamennyire érzékeltehetjük a választási részvétel arányait. Az 1869. évi általános választásról készült táblázat összehasonlításként két-két szász szék és vármegye adatait is tartalmazza. (Lásd a következő oldalon.)

A gyergyószéki kirívóan alacsony érték esetében további források hiányában nem tudjuk eldönteni, hogy az adat téves, vagy tényleg ilyen alacsony volt a részvétel, bár a többi székkel összehasonlítva ez utóbbi nehezen hihető. A többi szék adatai illeszkednek az erdélyi törvényhatóságok értékeihez: legalacsonyabb, egyharmados részvételi arányt találunk Udvarhelyszéken, Csíkszék csíksomlyói kerületében, ennél valamivel magasabbat Háromszéken (Sepsi és Miklósvár székekben), Aranyosszéken fele, Marosszéken pedig a választóknak közel kétharmada szavazott. A városokban általában magasabb volt a részvétel: az erdélyi városokban átlagban 60%, míg a Székelyföldön Bereckben 58,1%, Illyefalván 91,5%, Marosvásárhelyen 72,6%, Oláhfaluban 26%, Sepsiszentgyörgyön 59,3%, Székelyudvarhelyen 70,5% ment el szavazni.³³ A vármegyei és szász területeken is mintegy a szavazók fele, néha közel kétharmada vett részt a választáson, kivéve Alsó-Fehér vármegye borbándi kerületét. Utóbbi összefüggésben lehet a románok passzivitásba vonulásával; a balázsfalvi görög katolikus érsekség közvetlen közelében a románok egy része valószínűleg ennek következtében maradt távol. A túlnyomórészt románok által lakott Hunyad vármegyében ez nem érezhető, mivel a görögkeletiek kezdetben nem támogatták a politikai passzivitást, és az ottani románok túlnyomó része görögkeleti volt.

²⁹ Dr. Surányi Miklós programbeszéde Csíkkarcfalván. *Székelység*, 6. évf. (1910. máj. 15.) 20. sz. 1–2.

³⁰ *Képviselőjelölés Alcsikon*. *Székelység*, 6. évf. (1910. máj. 22.) 21. sz. 2.

³¹ *Választási harcok*. *Székelység*, 6. évf. (1910. máj. 29.) 22. sz. 1–2.

³² Hivatalos³ adatok hiányában a lapokban – ha egyáltalán közölnek – igen eltérő adatokat találunk, egyetlen jelölt esetében, azaz „egyhangú” szavazásnál pedig eleve nem tüntetik fel a tényleges szavazók számát.

³³ Lásd: Pál: *Az erdélyi városok képviseletének átalakulása*, 79.

Törvényhatóság	Választók száma	Ténylegesen szavazott	Győztes jelöltre leadott szavazatok	Nem szavazott	Részvétel aránya (%)	Győztes jelöltre leadott szavazatok aránya (%)
Aranyosszék	2 854	1 401	913	1 453	49	65,1
Csíkszék (Gyergyó)	6 016	127	127	5 889	2,1	100
Csíkszék (Csíksomlyó)	7 038	2 561	1 686	4 477 (f: 4483)	36,3	65,8
Háromszék (Sepsi-Miklósvár)	4 063	1 720	1 376	2 343	42,3	80
Háromszék (Kézdi-Orbai) 1871	n. a.	4 350?	2 535	n. a.	n. a.	58,2
Maroszsék felső	6347	3 754	2 289	2 593	59,1	60,9
Maroszsék alsó	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Udvarhelyszék	12 370	4 223	2788/3388	8 147	34,1	66/80,2
Beszterce vidéke	1 195	553	471	642	46,2	85,1
Szeben város és szék	2 671	1 055	914/917	1 616	39,4	86,6/86,9
Alsó-Fehér (Borbánd)	1 704	357	336	1 347	20,9	94,1
Alsó-Fehér (Nagyenyed)	2 262	1 281	744	981	56,6	58
Hunyad (Hátszeg)	2 145	1 363	819	782	63,5	60
Hunyad (Marosvidék)	2 641	1 460	797	1 181	55,2	54,5

7. táblázat

Választási részvétel 1869-ben³⁴

³⁴ Bojthor Endre: *Az 1869. évi április 20-ára összehívott országgyűlés képviselőháza tagjainak betűsoros név- és lakjegyzéke törvényhatóságok és párt szerint is rendezve*. Pest, 1869. Aranyosszéken és Udvarhelyszéken, valamint Szeben város és szék esetében a két képviselőre együtt vagy legalábbis egyszerre szavaztak. Háromszék Kézdi-Orbai kerületében 1869-ben közfelkiáltással szavaztak, így nincsenek adataink a választók számáról, ezért (nem ellenőrzött forrásból) az 1871-es időközi választás eredményeit is felhasználtam. Csíkszék somlyói kerületében a szavazatok összeadásakor hiba történt, ezért korrigáltam a nem szavazók számát.

A gyergyószéki kirívóan alacsony érték esetében további források hiányában nem tudjuk eldönteni, hogy az adat téves, vagy tényleg ilyen alacsony volt a részvétel, bár a többi székkel összehasonlítva ez utóbbi nehezen hihető. A többi szék adatai illeszkednek az erdélyi törvényhatóságok értékeihez: legalacsonyabb, egyharmados részvételi arányt találunk Udvarhelyszéken, Csíkszék csíksomlyói kerületében, ennél valamivel magasabbat Háromszéken (Sepsi és Miklósvár székekben), Aranyosszéken fele, Marosszéken pedig a választóknak közel kétharmada szavazott. A városokban általában magasabb volt a részvétel: az erdélyi városokban átlagban 60%, míg a Székelyföldön Bereckben 58,1%, Illyefalván 91,5%, Marosvásárhelyen 72,6%, Oláhfaluban 26%, Sepsiszentgyörgyön 59,3%, Székelyudvarhelyen 70,5% ment el szavazni.³⁵ A vármegyei és szász területeken is mintegy a szavazók fele, néha közel kétharmada vett részt a választáson, kivéve Alsó-Fehér vármegye borbándi kerületét. Utóbbi összefüggésben lehet a románok passzivitásba vonulásával; a balázsfalvi görög katolikus érsekség közvetlen közelében a románok egy része valószínűleg ennek következtében maradt távol. A túlnyomórészt románok által lakott Hunyad vármegyében ez nem érezhető, mivel a görögkeletiek kezdetben nem támogatták a politikai passzivitást, és az ottani románok túlnyomó része görögkeletit volt.

Ha tekintetbe vesszük a mostoha körülményeket,³⁶ hogy a szavazóknak sokszor igen hosszú utat kellett megtenniük, hogy a választási székhelyeken leadhassák voksukat, ráadásul ekkor még az etetésen-itatáson kívül más juttatásra nemigen számíthattak, tehát ha a szavazás személyes költségét nézzük, az talán némileg magyarázza az alacsony részvételi arányokat. Ha azonban a székelyföldi átlagot (41,8%, a gyergyói választókerülettel együtt 35,5%) összehasonlítjuk az országos átlaggal, a különbség szembetűnő, hiszen az országos arány mintegy a duplája (73,3%) a székelyföldinek.³⁷ Úgy tűnik, a kiegyezést követően a Székelyföldön és általában Erdélyben kevésbé sikerült mobilizálni a vidéki szavazókat. Ez összefüggésben lehet az erdélyi elmaradottabb viszonyokkal, szegénységgel, a műveltség és politikai kultúra alacsonyabb szintjével, illetve a regionális hagyományokkal. Főképp Csík vármegye esetében ezt magyarázhatjuk a lakosság szegénységével és elmaradottságával (lásd például az alacsony alfabetizációs rátát), de mélyrehatóbb következtetések levonásához több adatra lenne szükségünk.

A következő időmetszet, amelyet vizsgálunk, a századforduló időszaka. Az összehasonlítást megnehezíti, hogy egyrészt időközben átalakultak a választókerületek, másrészt 1901-ben nagyon sok kerületben nem volt ellenjelölt – vagy eleve nem volt ellenjelölt, vagy az erdélyi kerületek több mint felében (52,7%-ban) visszalépett –, így hiányzik a ténylegesen szavazók száma. Éppen ezért összehasonlításuk kénytelen voltam más vármegyei kerületeket választani, hiszen a fenti jelenség a szász kerületek esetében majdnem általánosan mondható (Beszterce-Naszód, Brassó és Nagy-Küküllő vármegyékben minden választás egyhangú volt).

³⁵ Lásd: Pál: *Az erdélyi városok képviselőinek átalakulása*, 79.

³⁶ A szavazás a választókerületi székhelyeken általában több napig zajlott. A szavazók falvanként csoportosulva, kortesek vezetésével érkeztek a székhelyre, majd a bizottság előtt egyenként fennhangon kellett nyilatkozniuk arról, kire adják voksukat.

³⁷ A szavazással eldöntött választások esetében. Szabó Dániel: *Rendi képviselőtől a polgári parlamentarizmusig*. In: Boros Zsuzsanna – Szabó Dániel: *Parlamentarizmus Magyarországon (1867–1944)*. Budapest, 1999. 135.

Vármegye	Választókerület	Választók száma 1901-ben	Ténylegesen szá- vazott	Győztes jelöltre le- adott szavazatok	Részvétel aránya (%)	Győztes jelöltre leadott szavazatok aránya (%)
Csík	csíkkarcfalvi	2 118	n. a.	egyhangú	n. a.	100
Csík	gyergyószentmiklósi	2 218	1683	909	75,8	54
Csík	csíkszentmártoni	1 714	1 282	795	74,7	62
Csík	csíkszeredai	1 667	1 245	732	74,6	58,7
Háromszék	illyefalvi	1 543	n. a.	egyhangú	n. a.	100
Háromszék	kézdivásárhelyi	2 050	1 531	820	74,6	53,5
Háromszék	kovásznai	1 171	928	686	79,2	73,9
Háromszék	nagyajtai	941	572	566	60,7	98,9
Maros-Torda	ákosfalvi	1 409	988	528	70,1	53,4
Maros-Torda	nyárádszeredai	1 933	1 305	806	67,5	61,7
Maros-Torda	marosvásárhelyi	1 157	n. a.	egyhangú	n. a.	100
Torda-Aranyos	felvinci	1 260	953	694	75,6	72,8
Udvarhely	székelyudvarhelyi	2 954	n. a.	egyhangú	n. a.	100
Udvarhely	székelykeresztúri	2 183	1 643	855	75,2	52
Udvarhely	oklándi	2 017	1 711	1 081	84,8	63,1
Alsó-Fehér	alvinci	1 105	n. a.	egyhangú	n. a.	100
Alsó-Fehér	magyarigeni	735	459	389	62,4	88,3
Hunyad	dévai	1 564	810	716	51,7	88,3
Szolnok-Doboka	dési	1 194	473	436	39,6	92,1
Beszterce-Naszód	besztercei	1 789	n. a.	egyhangú	n. a.	100
Nagy-Küküllő	szentágotai	1 006	433	346	43	79,9
Szeben	keresztényszigeti	719	n. a.	egyhangú	n. a.	100

8. táblázat

Választási részvétel 1901-ben³⁸

³⁸ Az adatok forrása: Kugler Géza: *A képviselőház a múlt és jelen időszakban*. Budapest, 1901.

A két táblázat összehasonlításakor rögtön szembeötlik a részvételi arány látványos megugrása. A legtöbb székelyföldi választókerületben 1901-ben már a választók háromnegyede ténylegesen is részt vett a választásokon (átlagban 74,5%), míg Erdély többi részén, úgy tűnik, alacsonyabb volt a részvétel. Az egykori királyföldi vagy vármegyei területekhez képest a Székelyföldön jóval élesebb volt a verseny: csak a választókerületek negyedében (26,6%) nem volt ellenjelölt, egyharmadukban viszonylag szoros eredmény született. Azok a választókerületek, ahol az ellenzék győzött, nem véletlenül ez utóbbiak közé tartoznak. Az 1905. évi választásokon ez a tendencia még tovább fokozódott, például Háromszéken az illyefalvi kerületben mindössze 18 szavazaton múlt a mandátum, ennyivel győzte le Brázay Zoltán, a sósborneszéről elhíresült vállalkozó, Brázay Kálmán fia a kerület korábbi képviselőjét, Szentkereszty Béla bárót. Ez egyúttal azt is jelzi, hogy a Királyhágón túlról érkező jelöltek fokozott konkurenciát jelentettek a helyieknek. A városokban még ennél is szorosabb volt az eredmény: Marosvásárhelyen az I. választókerületben Sándor János, korábban főispán és államtitkár, későbbi belügyminiszter mindössze 3 szavazattal győzte le a függetlenségi Sebess Dénest, akinek hívei megtámadták a kúriánál a választást; Bereckben éppen fordítva, a függetlenségi, székely származású Geréb János szintén 3 szavazattal diadalmaskodott a korábban hosszabb ideig a várost képviselő szabadelvű budapesti ügyvéd, Neumann Ármin fölött. (Lásd a következő oldalon.)

Az igen kiélezett helyzetben 1905-ben már egész Erdélyben igen magas részvételi arányokat találunk, ennek ellenére érdekes módon több (30,6%) ellenjelölt nélküli, egyhangú szavazás volt. Ha leszámítjuk azonban a szász kerületeket, akkor ezek száma lényegesen csökken, hiszen Brassó, Beszterce-Naszód, Nagy-Küküllő vármegyék és Nagyszeben város minden választása egyhangúlag történt. A Székelyföldön átlagban a választók 73,2%-a ment el szavazni, de nagy volt a szóródás. Érdekes ugyanakkor, hogy a Székelyföldön és általában Erdélyben az országgal ellenkező tendencia figyelhető meg, Magyarországon ugyanis mind 1901-ben, mind 1905-ben – a nagy tét ellenére – a részvételi arány 70% alatt maradt, szemben az 1896-os 80%-kal.³⁹ Mivel a választási részvétel a századfordulón egész Erdélyben megugrott, a Székelyföldön ezt nem hozhatjuk kapcsolatba a régi jogon szavazók fokozatos kihalásával.

A választási részvételi adatokat a modern képviseleti democráciákban több tényezővel magyarázzák, így a társadalmi státussal vagy az integráció szintjével, de a kutatások rámutatnak a szavazás személyes költségének szerepére, a pártok polarizációjára és más tényezőkre is.⁴⁰ A társadalmi státust, vagyoni helyzetet, az iskolázottság fokát érdekes lenne vizsgálni, esetünkben azonban a számításhoz szükséges adatok nem vagy csak részben állnak rendelkezésünkre.⁴¹ A következőkben éppen ezért csak néhány hipotézist fogalmazhatok meg az okokat illetően. Kézenfekvő feltevés, hogy a verseny szorossága hozzájárult a magasabb részvételhez. Ehhez korreláltatni kellett a részvételi adatokat és a győztes százalékos

³⁹ Szabó: *Rendi képviseletől*, 145.

⁴⁰ Tóka Gábor: *Vezérek passzív csodálói: a magyar választói magatartás nemzetközi összehasonlításban*. In: Karácsony Gergely (szerk.): *A 2006-os országgyűlési választások. Elemzések és adatok*. Budapest, 2006. (17–58). 19.

⁴¹ A rendszerváltás utáni magyarországi választások esetében például a vagyoni helyzet és az iskolai végzettség mutat szorosabb korrelációt a választási részvétellel. Angelusz Róbert – Tardos Róbert: *Választási részvétel és politikai aktivitás*. In: uők (szerk.): *Törések, hálók, hidak. Választói magatartás és politikai tagolódás Magyarországon*. Budapest, 2005. (323–384.) 373–377.

Vármegye	Választókerület	Választók száma 1901-ben	Ténylegesen szá- vazott	Győztes jelöltre leadott szavaza- tok	Részvétel aránya (%)	Győztes jelöltre leadott szavaza- tok aránya (%)
Csik vm.	csíkkarcfalvi	1845	1274	1173	69	92
Csik vm.	gy.szentmiklósi	1831	1249	1015	68,2	81,2
Csik vm.	csíkszentmártoni	1499	n.a.	egyhangú	n.a	n.a.
Csik vm.	csíkszeredai	1361	1031	688	75,7	66,7
Háromszék vm.	illyefalvi	1327	1138	578	85,7	50,7
Háromszék	kézdivásárhelyi	1730	1325	803	76,5	60,6
Háromszék vm.	kovásznai	984	n.a.	egyhangú	n.a	n.a.
Háromszék vm.	nagyajtai	822	712	398	86,6	55,8
Maros-Torda vm.	ákosfalvi	1272	799	504	62,8	63
Maros-Torda vm.	nyárádszeredai	1666	1233	962	74	78
Maros-Torda vm.	marosvásárhelyi	1161	729	622	62,7	85,3
Torda-Aranyos vm.	felvinci	1139	888	469	77,9	52,8
Udvarhely vm.	székelyudvarhelyi	2586	1712	1541	66,2	90
Udvarhely vm.	székelykeresztúri	2084	1699	1068	81,5	62,8
Udvarhely vm.	oklándi	1945	1432	1022	73,6	71,3
Alsó-Fehér vm.	alvinci	1036	800	461	77,2	57,6
Alsó-Fehér vm.	magyarigeni	870	769	402	88,3	52,2
Hunyad vm.	dévai	1618	1214	765	75	63
Szolnok-Doboka	dési	1305	1060	681	81,2	64,2
Beszterce-Naszód vm.	besztercei	1850	n.a.	egyhangú	n.a	n.a.
Nagy-Küküllő vm.	szentágotai	966	n.a.	egyhangú	n.a	n.a.
Szeben vm.	keresztényszigeti	837	751	390	89,7	51,9

9. táblázat

Választási részvétel 1905-ben⁴²

⁴² Az adatok forrása: Kiszely Geiza: *A képviselőház a múlt és a jelen ülészakban, 1896–1901, 1901–1905, 1905–1906, 1906–1911.* Budapest, 1906.

eredményét a székelyföldi kerületekben mindhárom választásra. A negatív korreláció ha nem is erős, de kitapintható ($-0,383$, $p < 0,1$): minél alacsonyabb a győztes szavazataránya, azaz minél szorosabb az eredmény, annál magasabb a részvétel.⁴³ Tehát befolyásoló tényező, hogy előzetesen lefutottnak tűnik-e a választás, tudják-e azt szavazatukkal befolyásolni vagy sem – ez megfelel a várakozásnak. A választási szakirodalom annak hatására is kitér, hogy a választáson indult-e a régi képviselő vagy sem. Esetünkben ennek hatását nem tudtuk kimutatni, bár ehhez túl kevés volt az esetszám. A választók száma szintén befolyásolhatja a választási hajlandóságot. A Székelyföldre számítva (mindhárom választás adatait összevonva) a negatív korreláció erős ($-0,692$, $p < 0,01$), vagyis azokban a választókerületekben, ahol alacsonyabb a szavazásra jogosultak száma, magasabb a részvételi arány. Ezt a jelenséget vagy ismét csak az eredmény befolyásolásának lehetőségével szokták magyarázni, vagy azzal, hogy a kisebb közösségeken belül jobban érvényesül a társadalmi nyomás.

A továbbiakban azt vizsgálom, hogy kikre is szavaztak a választók: helyire vagy idegenre, illetve milyen pártállású jelöltekre, és ezek a tényezők hatással voltak-e a választási részvételre.

A képviselők helyi kötődése

A korszakban összesen 14 alkalommal tartottak általános választást Magyarországon, ehhez járultak még az időszaki választások. A székelyföldi vidéki választókerületekben a korszakban 223 megmérettetésen összesen 117 képviselő szerzett mandátumot.⁴⁴ A képviselők többsége egy székhez/vármegyéhez kötődött. Hat képviselőt választottak meg a Székelyföldön mind városi, mind vidéki kerületben, és mindössze három képviselőt két vagy több különböző székelyföldi (széki vagy vármegyei) kerületben; 13 képviselő a Királyhágón túl is szerzett mandátumot (néhány kivételtől eltekintve az onnan érkezettekről volt szó). Egy képviselőre átlagban 2,7 mandátum esik, de a szóródás jelentős: míg a képviselők több mint harmadát (36,7%) csak egyszer választották meg (a mandátumok 13,5%-a köthető hozzájuk), addig 10 képviselő (8,5%) hétszer vagy annál többször volt sikeres a választáson, ők összesen a mandátumok közel egyharmadát (27,3%) birtokolták.

A leghosszabban szolgáló képviselők között találjuk nyolc – nem csak székelyföldi – mandátummal ifj. Andrassy Gyulát, Bartha Miklóst és Kemény Gábort, kilencel ifj. Daniel Gábort, az Udvarhely vármegyei főispán fiát, az 1904. november 18-i nevezetes szigorúbb parlamenti házszabályok névadóját (*Lex Daniel*) és az ismert függetlenségi politikust, 1906–1907 között igazságügy-minisztert, Polónyi Gézát, tízzel Jókai Mórt és Tisza Lajost, tizeneggyel pedig Ugron Gábort. Csak a székelyföldi mandátumokat tekintve ifj. Daniel Gábor mellett még megemlíthetjük a hétszer megválasztott Győrffy Gyulát, csiki függetlenségi, majd az egyházpolitikai harcok nyomán szabadelvű képviselőt és Tibád Antalt, aki egy ideig Udvarhely vármegye alispánja is volt.

Ahogy a fenti lista is mutatja, a leghosszabban szolgáló képviselők egy része nem kötődött a Székelyföldhöz. A kiegyezés után szinte azonnal megindult a magyarországi politikások beáramlása Erdélybe, hiszen főképp az egykori taxás helyek, az erdélyi „*rotten borough*”-k – köztük Illyefalva és Bereck – a legkönnyebben megszerezhető mandátumoknak számítottak Magyarországon. A jelenség összefüggést mutat a választási korrupció elhara-

⁴³ Ezúttal köszönöm Székely István Gergőnek az ötleteket és a számítás elvégzését.

⁴⁴ Beleszámítottam a magyar országgyűlésbe 1866–1867-ben megválasztott képviselőket is, de az erdélyi 1865. évi kolozsvári országgyűlésre küldött képviselőket nem.

pózasával is.⁴⁵ Mikszáth Kálmán – aki maga is részese volt ennek – így ábrázolta ironikusan a folyamatot: „Erdélybe máris tucatszámra szállítja a vasút a »talajelőkészítők«-et.

Mert Erdélynek kettős szerepe van Magyarországon.

Csernátony csinálta azt a pompás tréfát Erdélyre, mikor kérdezték tőle, hogy mi ér Erdélyben a legtöbbet.

»A vasútja, amely Magyarországra felé visz.«

Három esztendeig csakugyan ez a vasútja a legdrágább kincse: Erdélyből özönlének be rajta szerencsét próbálni Magyarországra, s a szerencsének valóban mintha gondja lenne az erdélyiekre.

De minden harmadik évben aztán megfordul a szerep. »Magyarországnak kezd nagyon értékes lenni az útja, mely Erdély felé megy.«

A szerencsekeresők innen tódulnak a kies bérces hazába. Egy kis mandátum ott könnyen akad. Kár, hogy nem nagyobb ez az Erdély, s különösen kár, hogy a medvéknek is nincs voksuk!

Kéz kezét mos. Valaha Erdély adta Magyarországnak a hősokeket, most mi adjuk Erdélynek a mamelukokat!⁴⁶

A városi választókerületekhez képest vidéken némileg más volt a helyzet. A vizsgálatba bevont tényezők a származás (születési hely, család származása), lakhely, tevékenység helye, birtok és családi kapcsolatok voltak. Ezeket nem minden esetben lehet teljes mértékben azonosítani, de közülük legalább három megléte esetén a kapcsolatot szorosnak tekintettem. Ha minden tényező egyezett (vagy az adatok hiányossága esetén minden jel erre mutatott), akkor „teljes kötődést” feltételeztem. Néhány esetben nem volt egyszerű a besorolás, különösen a hosszan szolgáló és több választókerületet is nyert képviselők, illetve az arisztokraták esetében. Az előzők ugyanis általában az egyik választókerülethez kötődtek szorosan – legalábbis a legelején –, utána azonban, mint ez Bartha Miklós vagy ifj. Daniel Gábor esetében történt, már csak látogatóba jártak vissza Kolozsvárról vagy Budapestről szülőföldjükre. Bartha kötődése is első udvarhelyi választásakor még igen szoros volt, de 1887-ben az oklándi választókerületben való megválasztása idején már rég nem élt a Székelyföldön, ahogy három évvel korábban a csíkszeredai kerületben is valószínűleg az 1881-es párbaja⁴⁷ által még inkább elhíresült neves székely ellenzéki politikusra szavaztak, akinek a kerülethez magához nem sok köze volt. Az arisztokraták egy része szintén sajátos esetet jelent, hiszen sok esetben birtokaik nem az egykori Székelyföldön, hanem az 1876-ban a székely székekkel összeolvasztott vármegyei területeken feküdtek, minthogy a csoportnagymia következtében családi kapcsolataik is az erdélyi arisztokrácia többi részével kapcsolattá össze őket. Esetükben akkor tekintettem erősnek a kötődést, ha az illető vármegyében éltek, ott feküdt a birtokuk (vagy annak egy része), és tevékenységük is oda kapcsolódott, aktívan részt vettek a törvényhatóság életében.

⁴⁵ Lásd bővebben Pál Judit: *Korrupció vagy „hazafias cselekedet”? Választási korrupció Erdélyben a dualizmus kor elején.* In: Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon a kezdetektől 1918-ig. Szerk. Dobszay Tamás et alii. Budapest, 2013. 388–404.

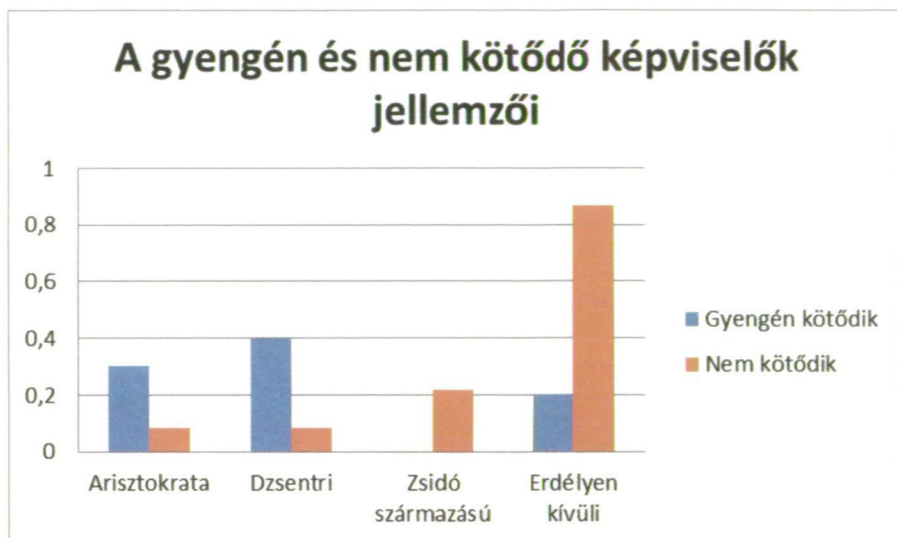
⁴⁶ Mikszáth Kálmán: *A T. Házból (márc. 2.)*. In: uő: *Cikkek és karcolatok. II.* Ebook. Budapest, 2013.

⁴⁷ Lásd: Ferenczi Szilárd: *Bartha Miklós esete a közös hadsereggel.* <http://itthon.transindex.ro/?cikk=17067> (2015. szept. 25.)

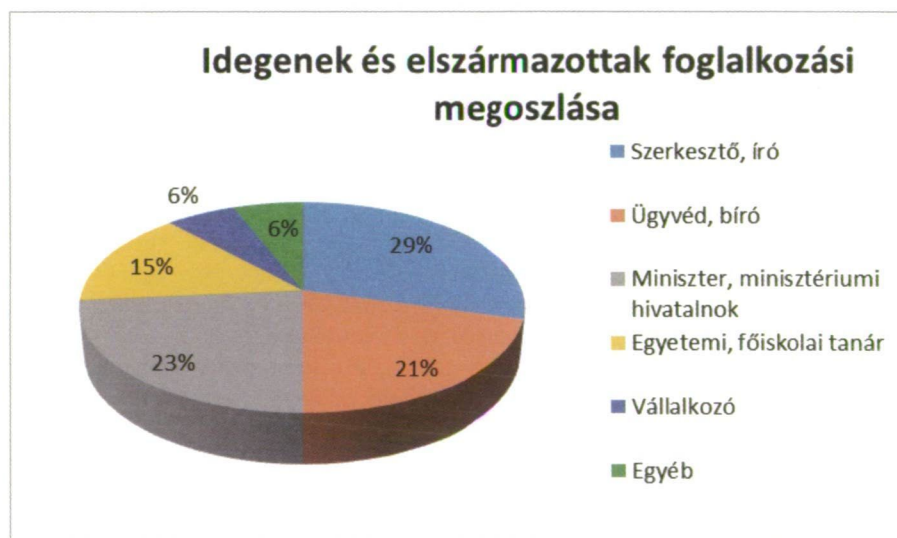

A székelyföldi vidéki választókerületek képviselőinek közel kétharmada szorosan kötődött a választókerületéhez, kevesebb mint harmadának hiányzott vagy laza volt a kötődése (egyötöde egyáltalán nem kötődött). Sajátos csoportot képeznek a Székelyföldről elszármazott értelmiségiek, akik általában Budapestről minisztériumi hivatalnokként, egyetemi tanárként, (újság)íróként a szülőföldjükön választatták meg magukat, de már első megválasztásuk idején sem éltek a Székelyföldön. Közéjük tartozott Bedő Albert erdőmérnök, államtitkár, az ismert író és publicista, Benedek Elek, Bochkor Károly jogász, egyetemi tanár vagy Kovács Albert teológiai tanár. A gyenge kötődésűek általában egy szálon kötődtek: néhány évi tevékenység, birtok vagy családi szálak révén, mint például a szabolcsi Kállay Ubul, aki megválasztása előtt néhány évig Csík vármegye főispánja volt, vagy az EMKE főtitkára, Sándor József székely származása révén. Ifjabb Andrássy Gyula esetében már szimbolikusá vált ez a kötődés, a család egykori székely származása, a csíkszentkirályi előnév azonban mindenképpen jól jött a névadó falut is magában foglaló csíkszentmártoni kerületben.

Érdeemes közelebbről is megvizsgálni a két utóbbi kategóriát: akik egyáltalán nem és akik gyengén kötődtek a választókerületükhöz. Az utóbbiak nagy része Maros-Torda vármegyének nem az egykori Marosszékhez tartozó részén vagy Aranyosszék környékén élő földbirtokos; a csoport több mint kétharmada arisztokrata és dzsentrí. A teljesen idegenek 87%-a viszont Erdélyhez sem kötődött, a Királyhágón túlról – jellemzően Budapestről – érkeztek a székelyföldi választókerületekbe; egyötödük zsidó származású.

Az „idegenek” között három nagyobb foglalkozási csoportot lehet elkülöníteni: a legnagyobb csoportot – általában a politikához is szorosan kötődő – újságírók/szerkesztők, írók vagy kiadók alkották (9 személy), őket követték a miniszterek vagy magasabb beosztású minisztériumi hivatalnokok (5) és az ügyvédek (4). Ha a székelyföldről elszármazottakat is ide számítjuk, akkor a két első kategória még hangsúlyosabbá válik.

A Mikszáth által is emlegetett „szerencsekeresők” jelentős része tehát az egyes pártok ismert személyiségei közé tartozott, tekintélyüket növelte a minisztériumokban betöltött hivatal, vagy a sajtó révén tettek szert ismertségre. Ha összehasonlítjuk a helyzetet az erdélyi városi választókerületekkel, akkor azt látjuk, hogy a Székelyföldön lényegesen alacsonyabb volt az idegenek aránya, hiszen a városokban már az 1872–1875-ös ciklusban a képviselők

majdnem kétharmada nem kötődött az illető városhoz, 28%-uk pedig a Királyhágón túlról érkezett; 1910-ben pedig a városi képviselők fele az utóbbi kategóriába tartozott.⁴⁸ Bertényi Iván ciklusonként számolta ki a nem erdélyi képviselők arányát a dualizmus korában: ez a városi választókerületekben 20,7%, míg a vidékiekben 12,4% volt. A Székelyföldön 1884 után kezdtek nagyobb számban megjelenni a nem erdélyiek, a millennium évétől kezdve pedig már egyharmad körül mozgott az arányuk. Néhány ciklusban kiugróan magas arányt találunk, így 1896-ban 36%, 1910-ben pedig egyenesen 43,5%. Bertényi Iván számításai szerint Csík vármegyében 1878 után a választások 28,4%-át, Háromszéken 40,2%-át, Udvarhely vármegyében pedig 32,6%-át nyerte nem erdélyi származású képviselő. Ezzel szemben például a szászok által dominált Nagy-Küküllő vármegyében a magyarországi jelöltek a mandátumoknak mindössze 2,3%-át szereztek meg. A választókerületek háromnegyedében azonban erdélyi jelölteket választottak a teljes korszakon keresztül.⁴⁹ A „képviseelői importot” illetően jelentős különbség volt Erdély egyes régiói között, ezt mutatja az alábbi grafikon.⁵⁰

A grafikonból is kitűnik, hogy az egykori Királyföldön volt a legalacsonyabb a nem erdélyiek aránya, ott a szászoknak sikerült mindvégig megőrizniük befolyásukat. Ezt több tényező is elősegítette: a census számukra kedvező hatása, polgárosultságuk és öntudatuk magasabb foka, valamint a szász elit és a magyar kormányok közti kompromisszumok. Az egykori vármegyei terület az 1848 előtti rendi elit, az erdélyi magyar arisztokrácia és birtokos

⁴⁸ Lásd: Pál Judit: *Az erdélyi városok képviseletének átalakulása a kiegyezés után*, 77–92.; uő: *The Representation of Transylvanian Towns in Parliament in the Period 1878–1910*, 46–67.

⁴⁹ ifj. Bertényi Iván: *'Képviseelői import' Erdélyben, avagy az unió egyik vejejárója?* In: Bodnár Erzsébet – Demeter Gábor (szerk.): *Tradíció és modernizáció a XVIII–XIX. században*. Debrecen, 2008. 205–207.

⁵⁰ Az adatok forrása: ifj. Bertényi: *'Képviseelői import'*, 207. Bertényi a Székelyföldhöz sorolta az egész Maros-Torda vármegyét, de nem vette számításba a felvinci választókerületet. A szász régióhoz Brassó, Beszterce-Naszód, Nagy-Küküllő és Szeben megyék kerültek, az egykori vármegyei területek többi részét a „magyar” régióhoz osztotta be. Uo. 205–206.

nemesség felségterületének számított, így a kormány által támogatott és a központból kiküldött jelöltek, valamint a szerencselovagok elsősorban az erdélyi városokban, főképp az ottani „*rotten borough*”-kban számíthattak sikerre. A városok mellett azonban a századfordulótól kezdve egyre nagyobb számban jelentek meg a székelyföldi vidéki kerületekben is. A pártközpontok szerepének növekedésétől, a politikai élet egységesülésétől a korrupció növekedéséig,⁵¹ valamint ezzel összefüggésben a helyi „tőkeerős” nagybirtokosok, vállalkozók hiányág az okokat ez esetben is több tényezőben kell keresnünk.

A pártpreferenciák alakulása

A korszakban – Szabó Dániel kifejezésével élve – „hegemón többpártrendszer”-ről beszélhetünk, az ellenzéknek a 20. század elejéig nem volt esélye kormányra kerülni, ennek ellenére érdekes megvizsgálni a székelyföldi választók pártpreferenciáit – ha egyáltalán használhatjuk ezt a kifejezést. Ez annál is inkább problematikus, mivel a választási rendszer egyéni választókerületekre épült, a jelöltek pártállása pedig sok esetben – főleg az első időszakban – nem derült ki egyértelműen vagy időközben megváltozott. A pártok ugyan országos pártok voltak, de ahogy erre Szabó Dániel is rámutatott „a választási rendszerből következően [...] helyi szinten sokszor a helyi problémákról és/vagy a helyi jelöltekről szól a választási kampány”, hiszen a személyek szerepe igen nagy volt.⁵² A továbbiakban tehát tulajdonképpen nem a konkrét pártok iránti preferenciákat, hanem a kormánypárt-ellenzék viszonyt vizsgálom.

Mind a korabeli közvélekedés, mind a szakirodalom szerint Erdély a kormánypártok biztos bázisának számított a dualizmus korában. A dualizmus kori választások 71%-ában kormánypárti jelöltek győztek, de természetesen itt is nagyon különböző volt az egyes választókerületek viselkedése. Míg a szász régióban mindössze egyszer sikerült függetlenségi jelöltnak mandátumot szereznie, addig a Székelyföldön más volt a helyzet, de itt is a választások 60%-át nyerték a kormánypártok. Az egykori vármegyei területeken pedig 80%-os volt ez az arány. Bertényi Iván megvizsgálta az Erdélyben mandátumot szerzett nem erdélyi képviselők párthovatartozását is. Eszerint háromnegyedük kormánypárti volt (75,2%), 14,6% a '48-as, 7,3% pedig a '67-es ellenzékhez tartozott. A függetlenségi 88%-át azonban 1892-től kezdődően választották meg.⁵³ Ezek majdnem kizárólag a Székelyföldre koncentrálódtak – hiszen jórészt csak itt és a városokban volt esélyük a sikerre –, 1905-ben és 1906-ban a jól ismert politikai változások következtében ők képezték a Királyhágón túlról „becsempészett”⁵⁴ képviselők túlnyomó többségét (1906-ban egészét), de még 1910-ben is felét, egyúttal hozzájárulva az „idegenek” arányának növekedéséhez.⁵⁵

A Székelyföldön belül is igen változatos volt a helyzet. Az alábbi táblázat 1878 után választókerületekre lebontva mutatja a kormánypártok és ellenzék váltakozását. A pártok rövidítéseit Adalbert Toth könyvéből vettem át, kiegészítve az 1892 utáni időszak pártjai-

⁵¹ A dualizmus kori választási korrupcióra lásd: Gerő András: *Az elsöprő kisebbség. Népképviselet a Monarchia Magyarországon*. Budapest, 1988.; Cieger András: *Politikai korrupció a Monarchia Magyarországon*. Budapest, 2011.; Erdélyre nézve: Pál: *Korrupció*, id. mű.

⁵² Szabó: *Rendi képviseletől*, 135.

⁵³ Ifj. Bertényi: *Képviseleti import*, 207–208.

⁵⁴ Lásd: Pál Judit: *„mind jobban kezd divatba hozatni Erdélybe a Király-hágón túli képviselőjelölti becsempészés”*. *Magyarországi képviselők Erdélyben a kiegyezés után*. Történelmi Szemle, 52. évf. (2010) 4. sz. 571–584.

⁵⁵ Ifj. Bertényi: *Képviseleti import*, 208.

val,¹⁵⁶ A-val a '67-es alapon álló kormánypártokat, B-vel a mérsékelt, C-vel a függetlenségi ellenzékét jelölve. Az előzményekről csak annyit, hogy a kiegyezést közvetlenül megelőző, majd az azt követő választásokon (1866-ban és 1869-ben) az erdélyi magyar képviselők, levonva az előző időszak tanulságait, az unió életbe léptetését kulcsfontosságúnak tekintették, és néhány kivételtől eltekintve testületileg a Deák-pártot támogatták. A nagy nyomás és a választási korrupció ellenére 1872-ben viszont jelentősen megnőtt a balközép támogatottsága, az 1875. évi pártfúzió azonban ismét a kormánypárt, a Deák-párt és a balközép egyesüléséből létrejött Szabadelvű Párt elsöprő győzelmét hozta.

	1878	1881	1884	1887	1892	1896	1901	1905	1906	1910
Csíkarcfalva	A2	A2	C2	C2	A2	A2	A2	C7	C7	C9
Csík-szentmárton	A2	A2	C2	A2	C3	p.k.	A2	C7	C7	p.k. 67
Csík-szereda	A2	A2	C2	C2	C3	A2	A2	C7	C7	C8
Gyergyószentmiklós	A2	A2	A2	A2	A2	A2	A2	C7	C7	C9
Illyefalva	B7	A2	A2	A2	A2	A2	A2	C7	C7	A4
Kézdivásárhely	B7	B8	B8	A2	C3	A2	C6	C7	C7	C9
Kovászna	A2	A2	B8	A2	B9	A2	A2	C7	C7	A4
Nagyajta	A2	C2	A2	A2	C3	A2	A2	C7(C6)	C7	A4
Ákosfalva	A2	A2	B8	B8	A2	A2	C6	C7	C7	A4
Marosvásárhely	A2	B8	B8	B8	B9	A2	A2	C7	C7	C8
Nyárádszereda	B7	B8/ C2	A2	B8	B9	A2	C6	C7	C7	C8
Felvinc	A2	A2	A2	A2	B9	A2	A2	C7(B9)	C7	A4
Oklánd	A2	A2	A2	C2	A2	A2	A2	C7	C7	A4
Székelykeresztúr	C2	A2	C2	A2	C3	A2	A2	C7	C7	A4
Székelyudvarhely	A2	A2	A2	A2	A2	B9	A2	C7	C7	p.k. 48

10. táblázat

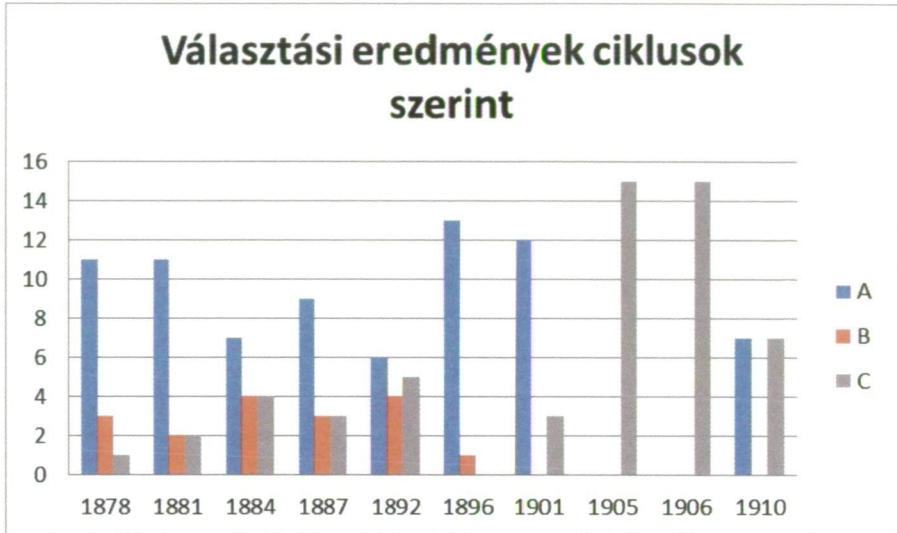
A választásokon győztes pártok¹⁵⁷

A táblázat jól mutatja a folyamat dinamikáját: a fúzió után még egy ideig a Szabadelvű Párt hívei számíthatnak sikerre (1878-ban és 1881-ben a 15 székelyföldi vidéki mandátumból 11-et ők nyertek el), 1884-ben és 1892-ben azonban már a képviselők több mint fele ellenzéki

⁵⁶ Toth, Adalbert: *Parteien und Reichstagswahlen in Ungarn 1848–1892*. München, 1973. 80. A 'p.k.' rövidítés a párton kívülieket jelöli.

⁵⁷ A rövidítések feloldása: A2 – Szabadelvű Párt, A3 – Nemzeti Munkapárt, B8 – Mérsékelt Ellenzék, B9 – Nemzeti Párt, C2 – Függetlenségi Párt (1874–1884), C3 – 48-as Függetlenségi Párt, C6 – Függetlenségi és 48-as Párt, C7 – Függetlenségi Párt (1904–1909), C8 – Függetlenségi és 48-as (Kossuth) Párt, C9 – Függetlenségi és '48-as (Justh) Párt, p.k. – párton kívüli.

volt. Az 1896-os és 1901-es választásokon a Szabadelvű Párt ismét megerősítette a pozícióit a Székelyföldön is; 1905-ben és 1906-ban viszont az ellenzék aratott itt is elsöprő győzelmet, a függetlenségek gyakorlatilag minden mandátumot megszereztek. 1910-ben kiegyenlített eredmény született: a parlamenti helyeken fele-fele arányban osztoztak a függetlenségek az újonnan alakult Nemzeti Munkapárttal.¹⁴⁵⁸

Ha a Székelyföld bizonyos fokú eltérést is mutat Magyarország más túlnyomórészt magyarok által lakott régióihoz képest, azért jórészt igazodott az általános tendenciákhoz. A fúzió után országosan az egykori balközép kerületek 82%-ában szabadelvű jelöltet választottak. Az 1896. évi választás – nem utolsósorban a kormány részéről bevetett eszközök és nyomásgyakorlás következtében – országosan is a Szabadelvű Párt elsöprő győelmét hozta, a kormánypárt 70%-ra növelte mandátumainak arányát a képviselőházban.¹⁵⁵⁹ A Székelyföldön a kormánypárt megerősödése azonban még ennél is hangsúlyosabb volt, ahogy az 1901-es választások esetében is. Nyilvánvalóan a kis mintából adódóan is nagyok a kilengések, ahogy a másik irányba való kilengést mutatja az 1905-ös választás. 1906-ban az egész országban sajátos helyzet alakult ki a Szabadelvű Párt feloszlása nyomán, a Székelyföldön is minden mandátumot függetlenségek szereztek meg. Az 1910-es eredmények mutatják, hogy bár itt is jelentős volt a visszarendeződés, Székelyföld a 20. század elején sokkal jobban igazodott a többi magyarlakta vidék választói magatartásához, mint a 19. század folyamán. Fontos azonban hangsúlyozni, amint a fenti grafikon is mutatja, hogy a Székelyföld korábban sem volt a kormánypártok olyan sziklaszilárd bázisa, ahogy ezt az összerdélyi kép rávetülése nyomán gondolták.

Az eredményeket az egyes választókerületekre vetítve jelentős különbségek figyelhetők meg a kerületek között.

⁵⁸ A Bertényi-féle adatsortól való eltérés oka, hogy míg Bertényi a városok eredményét is beleszámította, addig én csak a vidéki választókerületeket vettem figyelembe.

⁵⁹ Szabó: *Rendi képvisellettől*, 135–150.

Míg a kézdívasárhelyi vagy a nyárádszeredai kerületben az 1878 és 1910 között megtartott tíz általános választáson mindössze kétszer nyertek kormánypárti jelöltek, addig a gyergyószentmiklósiban, illyefalviban, oklándiban és felvinciben hét alkalommal. A városok esetében az idegen jelöltek kisebb – és részben az ellenzékiek nagyobb – száma magyarázható volt a polgárosultság magasabb fokával, hiszen Marosvásárhely, Székelyudvarhely és Kézdivásárhely a kora újkortól kezdve a Székelyföld kézműves központjai voltak, ahol az öntudatos, lokálpatrióta helyi polgárság más választói magatartást mutatott, mint az olyan jelentéktelen „rotten borough”-k, mint Illyefalva vagy Bereck, vagy akár a megyeszékhelyként dinamikusan fejlődő Sepsiszentgyörgy.¹⁶⁶⁰ A vidéki választókerületek esetében azonban a kutatás jelen stádiumában nem tudok elfogadható magyarázatot találni arra, hogy miért ennyire eltérő például a gyergyószentmiklósai és a csikszeredai választókerület választói magatartása, hiszen a két kerület között sem etnikai, sem felekezeti, sem társadalmi szerkezetbeli jelentősebb különbségek nincsenek. A székely szavazók nagy száma miatt elvileg a gyergyószentmiklósai örömegek sem módosíthatták érdemben az eredményeket, bár valószínűleg ők sokkal inkább mobilizálhatók voltak. Ugyancsak eltérő képet mutat két olyan viszonylag polgárosultabb kerület is, mint a marosvásárhelyi és az illyefalvi (az egykori Sepsiszek), az előzőben a kormánypártok háromszor, az utóbbiban hétszer győztek. A jelenség megfejtéséhez az egyes mikrorégiókra kiterjedő, jóval mélyrehatóbb vizsgálat szükséges.

Összegzés

A Székelyföld több szempontból is sajátos színfoltot képezett a dualizmus korának magyarországi választási térképén. Egyrészt a választásra jogosultak jellemzői különböztették meg a többi régiótól, itt volt ugyanis országos viszonylatban a legmagasabb a „régijogon” szavazók aránya, és ez a korszak végéig meghatározó maradt annak ellenére, hogy számuk foko-

⁶⁰ Lásd: Pál: *Az erdélyi városok képviselőinek átalakulása, 82–90.*; Pál: *The Representation of Transylvanian Towns, 48–52., 62–64.*

zatosan csökkent. A lakosság szegénysége és az erdélyi magasabb cenzus következtében azonban nem akadt utánpótlás, így a választók aránya csökkenő tendenciát mutatott, és a 20. század elejére már az országos átlag alatti értékeket kapunk. Jól ismert jelenség a választójog egyenlőtlensége a dualizmus kori Magyarországon. Ha a székelyföldi helyzetet nézzük, akkor a látszólagos indulási előny – a férfiak széleskörű választójoga – több hátránnyal is járt, az egyéni szavazat egyenlőtlenségét vonta maga után. A székelyföldi választókerületekben a szavazat a kerületek többségéhez viszonyítva kevesebbet ért, hiszen jóval többen választottak egy képviselőt. Ugyancsak hátrányban voltak a székelyföldi kerületek a százsz kerületekhez viszonyítva a népességszámot tekintve, átlagban több lakosra jutott egy képviselő, tehát – ha a városokat nem számítjuk bele – a képviselet egyenlőtlensége is sújtotta a vidéket.

A dualizmus korának választói magatartásáról a közhelyeken túl igen keveset tudunk, azaz hogy a magyar etnikum által lakott területek a függetlenségi tábor, a nemzetiségiek által lakott területek pedig a kormánypártok fő bázisát képezték. A választói magatartás klasszikus modelljei, mint a pártidentifikációs modell vagy a racionális választás elmélete¹⁷⁶¹ már csak a forrásadottságok miatt is nehezen lennének alkalmazhatók a dualizmus időszakának választásaira, nem is beszélve az igen eltérő politikai körülményekről (az általános választójog hiányától a tényleges politikai váltogazdaság hiányáig). Még a 20. századra nézve is úgy vélte Gyáni Gábor, hogy „a pártok mögött álló társadalmi erők szociológiai karakteréről alig ismert valami adatszerűen”, bár a szociáldemokráciát és a szélsőjobboldali pártokat illetően jobb volt a helyzet.¹⁸⁶² A fentiek fényében el lehet azon is gondolkozni, hogy a dualizmus kori választók esetében milyen szerepet játszottak a szocializáció, a társadalmi–gazdasági státusz, a műveltségi szint vagy esetleg a pártokhoz vagy értékekhez való kötődés. Az alaposabb elemzést azonban a fentiekben túl több tényező is nehezíti: a legfontosabb az empirikus adatok hiánya, hogy nem ismerjük a választókat, jellemzőikre is csak áttételesen tudnánk következtetni, de a népszámlálási adatoknak a választókerületekre való átszámolása igen munkaigényes vállalkozás (és még ekkor is kevés összehasonlításra is alkalmas adat állna rendelkezésünkre), ráadásul a ténylegesen szavazók körében valószínűleg a felsőbb rétegek, értelmiségiek felülreprezentáltak voltak. A következőkben így eredmények helyett sokkal inkább hipotéziseket fogalmazhatok meg.

A választási részvétel megugrása a századfordulóra egész Erdélyre jellemző, tehát nem írhatjuk pusztán annak számlájára, hogy a régi jogon szavazók fokozatos kihalásával egyre értékesebbé vált a szavazat. Azt viszont nem tudjuk eldönteni, hogy mekkora szerepe volt a választási korrupció növekedésének – tehát hogy a szó szoros értelmében is egyre inkább megérte elmenni szavazni – vagy az egyre durvuló politikai vitáknak, a polarizáció növekedésének. Azt illetően, hogy a választási korrupció mennyire befolyásolta az eredményeket, megoszlanak a vélemények. Gerő András úgy vélte, hogy a rendszert a választási csalás és korrupció tartotta fenn.¹⁹⁶³ Szabó Dániel véleménye szerint azonban a korrupció és vissza-

⁶¹ Lásd például: Stumpf István: *A választói magatartás hullámmása*. In: Andorka Rudolf – Kolosi Tamás – Vukovich György (szerk.): *Társadalmi riport 1996*. Budapest, 1996. 135–138.

⁶² Gyáni Gábor: *Magyarország társadalomtörténete a Horthy-korban*. In: Gyáni Gábor – Kövér György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. 2. kiad., Budapest, 2001. 385. A kérdést a választási földrajz irányából is vizsgálták. Lásd: Hajdú Zoltán: *A 20. századi magyar parlamenti választások földrajzi kérdései*. Múltunk, 2006. 1. sz. 137–169.

⁶³ Gerő: *Az elsőpró kisebbség*, 229–255. A könyv előszava azonban mindjárt leszögezi: „Ez az írás egy hazugságról, annak történetéről szól.” Uo. 7.

élések ellenére egyetlen dualizmus kori választáson sem „a pénz, a hivatali vagy gazdasági függés rendszere” határozta meg a győzelmet.²⁰⁶⁴ A státustudat valószínűleg jelentős mértékben befolyásolta a választási részvételt; az egyre kisebb számú választó számára fontos lehetett azt hangsúlyozni, hogy ők beleszólhatnak a politikába, és így az aktív részvétel egyre inkább normává vált.²¹⁶⁵ Mindenképpen megfigyelhető, hogy a szoros választási eredmények és a választók száma hatással voltak a részvételre.

A pártpreferenciát tekintve a Székelyföldön a többi túlnyomórészt magyarok által lakott területekhez képest a függetlenségi ellenzék térhódítása megkésett, csak 1905-től mutatható ki, bár korábban is jóval változatosabb a kép, mint Erdély többi részében.

A tanulmányban vizsgált másik jelenség, az „idegen” képviselők arányát illetően megállapítható: a székelyföldi kerületek Erdélyben a városok után a legmagasabb arányban választottak a választókerülethez, sőt a legtöbb esetben Erdélyhez sem kötődő képviselőt. Az alábbi keresztábra segítségével azt próbáltam kideríteni, hogy van-e összefüggés a két vizsgált jelenség között (az 1878–1910 közti tíz általános választás eredményeit vettem figyelembe).

Kormánypárti győzelem száma	Idegen képviselők			Kormánypárti győzelem száma	Idegen és gyengén kötődő képviselők		
	0	1-2	3-5		0	1-2	3-5
1-3	2	0	1	1-3	2	0	0
4-5	1	4	0	4-5	1	4	1
6-7	1	1	5	6-7	0	0	7

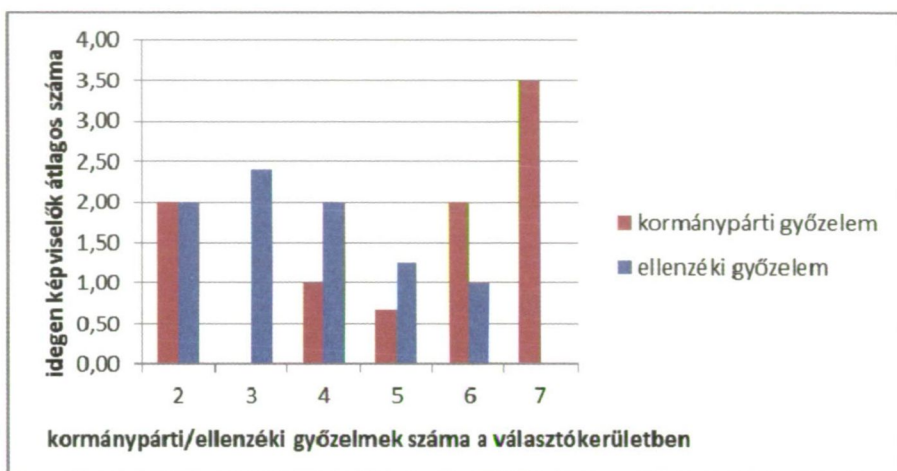
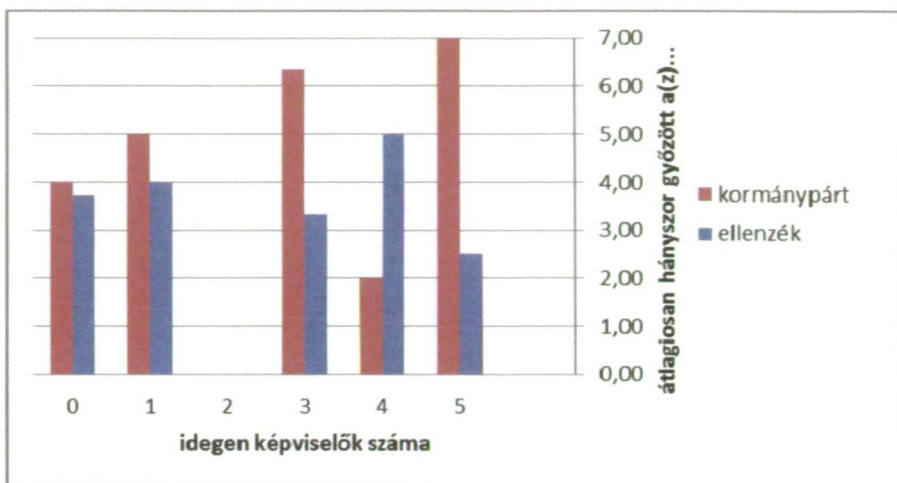
11. táblázat

A nem erdélyi képviselők és a kormánypárti győzelmek száma közti összefüggés

A keresztábrán jól látszik, hogy azokban a kerületekben, ahol többségben kormánypárti képviselőt választottak, a legmagasabb az idegenek és gyengén kötődők aránya és fordítva. Mielőtt azonban ebből messzemenő következtetést vonnánk le, hozzá kell tennünk, hogy az eredmény részben várható volt, hiszen az idegen képviselők között a kormánypártiak voltak többségben, alig több mint egyharmaduk tartozott a függetlenségi táborhoz. Az alábbi két grafikon azonban jól mutatja a két tényező összefüggését.

⁶⁴ Szabó: *Rendi képviseletől*, 135.

⁶⁵ Bár az igen eltérő körülmények miatt nem kívánok párhuzamot vonni, de érdekes, hogy a státustudat-szindróma igen fontos volt az 1990-es választásokon is, de az alacsonyabb státusú személyeknél a „konvencionális”, a normakövető magatartás befolyásolta pozitívan a részvételt. Angelusz–Tardos: *Választási részvétel*, 356. A 21. század elején a magyarországi választók körében „egy felettebb pártos, ám erősen vezér-centrikus” választói magatartás figyelhető meg. Toka: *Vezérek passzív csodálói*, 36–39.

A relevánsabb eredményekhez és az egyes választókerületek eltérő választói magatartásának magyarázatához mindenképpen szükséges a továbbiakban a tágabb régió, Erdély egésze és azon belül az egyes mikrorégiók alaposabb feltérképezése, a választások és a lakosság társadalmi struktúrájának elemzése választókerületek szerint, valamint a képviselők beágyazódásának, a helyi elit összefonódásainak, hálózatainak vizsgálata a sajtó és más források alapján.

JUDIT PÁL

Voters, voter turnout and voter behavior in Székely Land during the dual monarchy

The paper focuses on the voters, the voter turnout and behavior in the era of the dual monarchy in Székely Land, one of the peripheral regions of the Austro-Hungarian Monarchy. Székely Land was, for several reasons, a special territory on the electoral map of Hungary at the time. On the one hand, the characteristics of those having the right to vote differentiated it from the other regions as it was here that the percentage of persons voting by their "hereditary rights" was the highest in the country, and this remained decisive until the end of the era despite that fact that their number was decreasing gradually. But due to the poverty of the population and the higher census in Transylvania, there was no "new blood" as a result of which the number of voters started falling, so much so that by the beginning of the 20th century it had reached levels below the national average.

If the number of voters were gradually decreasing voter turnout had increased by the beginning of the 20th century, though this was observed in the whole of Transylvania so we cannot attribute it simply to the fact that with the disappearance of those voting by hereditary rights votes became more and more valuable. Status-consciousness probably influenced voter turnout significantly: for the decreasing number of voters it must have been important to emphasize that they had a word in politics as a result of which active participation was more and more becoming the norm. We can also observe that close election results and the number of voters did influence turnout. Yet it is difficult to decide to what extent the growth of electoral corruption, intensifying political debates or the growth of polarization played a role.

As far as party affiliation was concerned, in Székely Land the advances of pro-independence opposition arrived late in comparison to the other territories, mostly inhabited by Hungarians, it is detectable from 1905 only, though the picture had been much more diversified previously than in other parts of Transylvania.

As to the other phenomenon examined in the paper, the percentage of "stranger" representatives: following the Transylvanian towns, the constituencies in Székely Land had the second highest percentage of elected representatives not connected in any way to the electoral district or even to Transylvania. It was in the constituencies where pro-government representatives were elected that the percentage of stranger representatives with weak bonds to the area was the highest, and vice versa.